מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · ידי משה

ידי משה על שמות רבה

רבי יעקב משה העלין אשכנזי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ידי משה על שמות רבה

רבי יעקב משה העלין אשכנזי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ידי-משה-על-שמות-רבה/
הקובץ נוצר ב־19 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 9
פרק ג 10
פרק ד 12
פרק ה 12
פרק ו 16
פרק ז 17
פרק ח 17
פרק ט 18
פרק י 20
פרק יא 21
פרק יב 21
פרק יג 22
פרק טו 23
פרק טז 29
פרק יז 30
פרק יח 31
פרק יט 32
פרק כ 33
פרק כא 34
פרק כב 35
פרק כג 36
פרק כד 38
פרק כה 39
פרק כו 40
פרק כז 41
פרק כח 42
פרק כט 44
פרק ל 44
פרק לא 48
פרק לב 50
פרק לג 51
פרק לד 52
פרק לה 53
פרק לו 53
פרק לז 54
פרק לח 54
פרק לט 56
פרק מ 56
פרק מא 57
פרק מב 58
פרק מג 60
פרק מד 61
פרק מה 62
פרק מו 63
פרק מז 65
פרק מח 66
פרק מט 67
פרק נ 67
פרק נא 68
פרק נב 70

פרק א

פסקה א

מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים. וקשה להבין אריכות הלשון ומאי מדייק בלישנא והיה מצחק בו ועוד מאי מדייק כמו שראה מאחרים למאי נ"מ אומר המדרש כל זה ונ"ל לפי דאיתא בפדר"א ובסדר עולם שיצא ישמעאל לתרבות רעה כשהיה כ"ז שנים וכאן הוא אומר כשהיה בן ט"ו שנה התחיל לעבוד ע"ז וזה היה קשה למדרש לזה אמר כשהיה בן ט"ו שנה וכו' והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים פי' שלא היה עובד לעבודת כוכבים בלב שלם רק דרך צחוק וכמו שראה מאחרים ועבד רק בצינעה וזש"ה ותרא שרה פי' היא לבדה הבינה בדבר ולא אחרים שלא היה עובד עבודת כוכבים בפרהסיא עד שנעשה בן כ"ז שנה:

וירע הדבר מאד בעיני אברהם וגו' על שיצא לתרבות רעה. וא"ל כפשוטה שהרע לו על הגירושין דא"כ על אודות בנו ל"ל היה לו לומר סתם וירע הדבר וגו' ואנו ידעינן שהיה על הגירושין אלא מדכתיב על אודות בנו פי' שלא ילמד ח"ו בנו זה יצחק ממנו כמו שלמד ישמעאל מאחרים וק"ל:

ואומר יסר בנך. נראה דמסיפא דקרא נפקי דכתיב בסיפא דקרא ואל המיתו אל תשא נפשך ר"ל שאל תחשוב עליו אם תייסרנו יחשוב הוא עליך להמיתך כי אדרבה יאהב אותך:

לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו. פי' דנקט קרא רבותא לפי שאחז"ל ההוא צורבא מרבנן דרחים לי' בני מתא משום דלא מוכיח אותם במילי דשמיא לז"א אפי' הוכחת אותו יאהב אותך וא"ל שקאי על אביו פי' שיאהב אביו לבנו זה נשמע מרישא דקרא דמכלל לאו נשמע הן אלא ע"כ הפי' שבנו יאהב לאביו וק"ל:

ואף יעקב אבינו. מאי דנקט גבי יעקב לשון אף י"ל לפי שהיה ליעקב טורח גדול לייסר י"ב בנים ואפי' הכי לא נמנע א"נ י"ל לפי שכאן הוא סיום המאמר ורוצה לתרץ יתורא דקרא שאמר את יעקב ללא צורך ורוצה ללמוד מכאן שיעקב יסר אותם כמו אברהם ויצחק ואין זה מפורש בקרא כמו הנהו לכן אמר אף יעקב יש כאן רמז שייסר את בניו ודו"ק:

פסקה ח

וימת יוסף וגו' ללמדך שכ"ז שאחד מהם היה קיים וכו' ובני ישראל פרו וישרצו אע"פ שמת יוסף וכו' פרו וישרצו כל אחת ואחת ילדה ו' בכרס אחד. הנה קשה מאד להבין

חיבור המדרש ואין לו שחר ונ"ל בן המחבר ליישב על פי פשוטה לפי דאיתא בפסוק והצעיר יהיה לאלף וגומר אני ה' בעתה אחישנה כשמביא הקב"ה את הגאוה קודם זמן אזי ישראל פרים ורבים שהצעיר יהיה לאלף בזה מישלם השעבוד בהיות שנקצב השעבוד דרך משל על ו' דורות אז כשישראל פרים ורבים מאד בב' דורות יהיו כך אנשים כמו ו' דורית וכן היה במצרים לפי שעיקר השעבוד לא היה רק כ"ו שנים כדאיתא לקמן החשבון ונלמד מדרש זה הואיל וכל זמן שאחד מן השבטים הים קיים לא שעבדו בהם א"כ צא וחשוב שלא היה השעבוד רק פ"ו שנים והאיך נתקיים שיהיו ת"ל שנה אלא מכח וחמושים עלו בני ישראל חמשה חלקים חמשה פעמים פ"ו הוא ת"ל ולכך נ"ל הטעם שהיו יולדות ו' כי שנים הוא טבע העולם וילדו ד' יותר כדי שיהיה החשבון חמשה פעמים פ"ו ודוק וזה כוון המדרש ללמדך שכ"ז שאחד מהם קיים וא"כ צא וחשוב שלא היה השעבוד רק פ"ו שנים וקשה מאי תקנה בדבר הלא יהיה מכל מקום ת"ל שנה ומאי נ"מ ומאי איכפת בה תחלת הזמן הלא עכ"פ מוכרחים להיות ת"ל שנה לז"א אע"פ שמת יוסף אלהיהם לא מת ולא הוצרכו להיות ת"ל שנה שהקב"ה עשה תקנה שבני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד א"כ נשלם השעבוד באותן פ"ו שנה שהיו בני ישראל ד' חלקים יותר ממה שהיו ראוים להיות ואז ה' פעמים פ"ו עולה ת"ל כנ"ל בן המחבר:

א"ר אבין. מילתא באנפי נפשי היא ורוצה לתרץ סמיכות שלא ידע את יוסף ויאמר אל עמו והוא מאמר אחד עד א"ר חייא אמר ר"ס ודו"ק:

פסקה י

שרי מסים. הוא דברי ראב"ש והוציא משמעות הכתוב מפשוטיה אלא שרי מסים הוא דפוס של לבנים אמר דבר שעושין עליו לבנים ולא אנשים ויהיה פי' וישימו על פרעה דפוס של לבנים הנקרא שרי מסים וכן משמעות לשון רש"י ובעל מתנות כהונה לא דק בדברי רש"י ופי' מה שפירש:

ויבן ערי מסכנות וגו' שמסכנות את בעליהן. פי' שנסתכנו מצריים לטבוע בים:

פסקה יב

ד' גזירות גזר פרעה. מכאן עד מע"ל כל הד' גזירות דוק ותשכח:

פסקה יג

ולא היה למרים אלא ה' שנים. פי' זה קושיא היא איך אתה יכול לימר שהית' מרים מילדת והלא לא היתה באותו פעם רק בת ה' שנים ומשני אמרו רז"ל הולכת היתה עם יוכבד ועושה צרכיה אבל היא לא היתה מילדת בפני עצמה וק"ל:

וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים. פירש בטל מ"כ שלמד המדרש זה שגרש אותה כשהיתה מעוברת ג' חדשים מדכתיב ולא יכלה עוד הצפינו ע"ש ואני אומר שכוונת המדרש הוא לפי שאמרו לעיל שפרעה לא הסכים לגזרה זו והורידו אותו מכסאו ג' חדשים ואחר ג' חדשים שהחכים עמהם הושיבו אותו על כסאו והמליכו אותו לכך לא פירש עמרם מן אשתו עד אחר ג' חדשים כנגד ג' חדשים שהורידו מן הכסא שסבר מכח שלא הסכים פרעה לגזרתם יתבטל הגזירה שגזרו שלב מלכים ושרים ביד ה' ומסתמא מן השמים הוא שיתבטל הגזירה משא"כ אחר ג' חדשים שהמליכוהו והסכים פרעה ג"כ עמהם אז עמד וגרשה והיא היתה מעוברת קודם הורידו אותו ודוק ובזה מיושב ג"כ דקדוק הלשון שאמר כיון שגזר פרעה פשיטא פרעה גזר ולא אחר אלא שר"ל כיון שהסכים פרעה אחר ג' חדשים שהמליכו אותו אז עמד וגירשה כנ"ל:

פסקה יז

שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו. וקשה והא בגמרא דתמורה אי' שהיא נקראת עכסה על שם שכל הרואה אותה היה כועס על אשתו מפי הגאון מהרש"ק. אך ראיתי ברש"י במס' סוטה שפי' מוליך אתנן מפני תאות נשים וע"י זה מיושב הקושיא הנ"ל ונ"ל שהיה קשה לרש"י ג"כ קושיא זו כן יש ליישב על פי דוחק ולא שמעתי תירוץ אחר על קושיא זו:

פסקה יח

השאילו וכו'. פי' לפי שהיאור היה ע"ז של פרעה וא"ל שישאלו בניהם ליאור לאלוה שלי ואלוה שלי יפרע להם הילדים ע"ד משל שאחז"ל לוו עלי ואני פורע ומסיים ומצרים לא רצו לפי שמצרים היו עובדים לטלה ופרעה לבד עבד ליאור לכך לא רצו וק"ל:

פסקה כ

תני ר"מ אומר טוב שמו כו' אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול רבנן אמרי בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולה אורה. ובמדרש אחרי מות איתא ר"מ אומר שנולד כשהוא מהול וקשה לי מנלי' לר"מ ללמוד שתי דרשות מתיבת אחת ועוד דאיתא במ"ת ריב"נ אומר כולהו איתנהו בי' קשה פשיטא מנלי' ונ"ל בן המחבר על פי פשוטא לפי' הרמב"ן למה לא נאמר בבריאת אדם כי טוב וי"ל לפי שלא היה בכי טוב שעדיין היה חסר מילה ודבר שאינו נגמר מלאכתו אין לומר בו כי טוב וא"כ זה כוונת ר"מ הואיל שהיה שמו טוב ע"כ מוכח שנולד מהול דאל"כ לא היה נקרא טוב רק שע"ז קשה והלא גבי מאורות שלא נגמר מלאכתה רק ביום ד' אליבא דראב"י שס"ל שויהי אור הן הן חמה ולבנה ולא נגמרו קביעתם עד יום ד' ומ"מ נאמר ביום א' כי טוב אלא ע"כ אתי כרבנן

שאמרו שם אור לאו הן המאורות רק אור הגנוז ולכך אמרו רבנן הכא ג"כ שנתמלא הבית אורה פירוש אור הגנוז היה זה האור כדאיתא בזוהר וא"כ ע"כ הלכה כרבנן שהוא אור הגנוז ולאו המאורות ודו"ק וא"כ מיושב ג"כ מ"ת הנ"ל שע"כ כולהו הוה בי' כנ"ל על פי פשוט' המשך המדרש:

אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול. שמעתי פירושו מפי הגאון מוהר"ר העשיל ז"ל דאית' בירושלמי וילך יפתח לארץ טוב ר' חב"פ אומר שהלך לחו"ל לפי שחו"ל פטור מן המעשר ולפיכך נקרא טוב וידוע שהמילה הוא משום מעשר וא"כ היה קשה לאחרים האיך היה משה נקרא טוב הלא לא נימול עדיין וחייב במעשר לזה אמר שנולד מהול ודו"ק ע"כ דפח"ח:

פסקה כא

ר"א אומר ים סוף רשב"ג אומר אגם. נ"ל דפליגי בפלוגתא דר"י ור' נחמיה בזה העמוד וז"ל ותשלח את אמתה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה ולמ"ד ידה ממש למה לא כתיב ידה בהדי' אלא אשתרבובי וכו' פי' שנעשת ידה ארוכה וסבר כר"א ים סוף ממש והיתה צריכה ליד ארוכה שדרך אניה בלב ים וחד אמר שפחתה ס"ל שהיה אגם ולא היתה צריכה ליד ארוכה וע"כ אמתה כפשוטה הואיל ולא צריכה ליד ארוכה א"כ מהיכי תיתי לומר אמתה הוא פי' ידה ודו"ק:

פסקה כד

בשבילי נצלתם כולכם. עיין פי' מ"כ ואני אומר שהוציאו זה מסיפא דקרא דכתיב אשר אנכי בקרבו שהוא ללא צורך לכן דרשו שבשבילי נצלתם כלכם וק"ל:

פסקה כה

שהעלימה את דבריה. עיין מתנות כהונה אבל אין הלשון משמע כן ואני אומר שהעלימה את דברי בת פרעה שאמרה לה הילכי וגו':

פסקה כז

ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ראה משוי גדול על קטן. כאן משובשת הגירסא והגירסא הנכונה עיין בויקרא רבה פרשה ל"ז:

פסקה כח

שבא על אשתו של דתן. וקשה להבין כי מי הגיד למדרש זה שהיתה אשתו של דתן ואין זה אלא דברי נביאות ונ"ל שצ"ל תיבה אחת שלדתן פירוש לפי דת שלהן פירוש דין של ב"נ חייב הריגה ע"ז ותמהני על כל המחברים שלא שינו הגירסא ואולי הניחו לי מקום להתגדר וק"ל:

פסקה כט

וירא כי אין איש כו' ראה שאין תוחלת וכו'. פי' דאי כפשיטא הא הרגו בשם המפורש ומאי איכפת לי' אם יהיה שם איש או לא הלא לא ידעו ולא יבינו שהוא הרגו אלא שראה וכו' ועוד י"ל דה"פ דאי כמשמעו לא שייך למימר וירא כי אין שייך ראיה על אין ראיה שאין בו ממש ודו"ק: והנה שני אנשים נצים זה דתן ואבירם. קשה מנ"ל זה נ"ל מדקאמר שני אנשים נצים ובאמת לא היה רק אחד שא"ל רשע למה תכה אלא ע"כ שקרא אותן הכתוב נצים על שם סופן שהיו שניהם בעלי מחלוקת במעשה קרח:

פסקה לב

ותבאן ותדלנה מלמד שהיו מקדימות לבא מפני הפחד. פי' מסיפא דקרא נפקא מדכתיב מדוע מהרתן בא היום א"נ י"ל מדקאמר ותבאן ותדלנה ואח"כ ויבאו הרועים משמע שהיה ביאתן לבאר קודם ביאת הרועים מפני הפחד אע"פ שעדיין לא עשו להם הרועים שום דבר היו מפחדים מפני הנדוי וא"כ ע"כ ויגרשום פי' בשביל הנדוי דאל"כ על מה היו מפחדים קודם שעשו להם הרועים כלום וזה שמסיים ויגרשום מפני הנדוי ואמר שא"א לומר שיגרשו אותם הרועים בידים ממש אפשר הוא כהן מדין וכו' אלא ללמדך וכו' מפני הנידוי כאשה גרושה ומעצמה היא מגורשת כשימצא בה ערות דבר כמו כן הכא היה בלתי מעשה בידים וק"ל ואין להקשות האיך לא נתייראו לנדות אותם כקושית המדרש אפשר הוא כהן מדין וכו' וי"ל שסברו שהוא כדין הואיל ופרש עצמו מעבודת כוכבים משא"כ מעיקרא היה ה"א שבאו עליהם בעקיפין מקשה שפיר אפשר משא"כ אם אמרינן שנידוהו מחמת שמאס בעבודת כוכבים לא קשה כלום:

מלמד שישב עליהם בדין. מדקאמר ויקם מכלל שהיה יושב קודם לזה ולמאי נ"מ הורה לנו התורה זה ומאי איכפת לן בזה אלא להורות שישב בדין שצריך ישיבה בדין ואמר שהדין נוטה אחריהן כי לא די שאין אתם דולים והם ישקו אלא אפילו מה שהם דלו אתם רוצים להשקות בתמיה:

פסקה לג

ויואל משה רי"א שנשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו ור"נ אומר אין ויואל אלא לשון לינה. במאי קמפלגי נ"ל לפי דאית' בנדרים ויאמר ה' אל משה במדין נדרת והתיר נדרך במדין כי המשביע את חבירו אין מתירין לו בלתי דעת המשביע אמנם בי"ד סי' רכ"ח אי' שלצורך מצוה מתירין אף בלי דעת המשביע וי"א פליגי שם וסברתם הוא מכח משה שהלך למדין להתיר לו יתרו והרי לדבר מצוה היה אלא ע"כ אף לדבר מצוה אין מתירין בלתי ידיעת המשביע א"כ בהנהו שתי דעות נ"ל קמפלגי ר"י ור"נ:

פסקה לו

ד"א וירא אלהים פרישות שביניהן וידע אלהים ידע שקרב הזמן. פי' מ"כ פרישות זהו פרישת דרך ארץ וקשה מהיכן הוציאו זה הדרש וידע שקירב את הקץ ונ"ל ליישב ע"ד מה שכתבתי בפרשה א' אות ו' הטעם שהיו יולדות ו' בכרס אחד היה כדי למהר הזמן של ת"ל שנה כי ה' פעמים פ"ו עולה ת"ל וא"כ ה"פ ג"כ כאן וירא אלהים מה שעשו שפרשו אותם מנשותיהם וידע הקב"ה וקרב הזמן פי' שידע מה לעשות תחבולה שבפעם אחת שהיו נזקקים לנשותיהן היו יולדות הרבה וע"י זה קרב הזמן שאמר לאברהם אבינו שהוא ת"ל ומתוך שילדו הרבה היה יכול לקרב הזמן וז"פ הפסוק ג"כ כאשר יענו פי' רש"י כמו שנתנו לב לענות אותם כן הקב"ה נתן לב להפרות אותם פי' שהם היו מענים אותם בעינוי של תשמיש כדי שיהיה הזמן ת"ל שנים במלואו כן דימה הקב"ה שזממם בל תפק ובפעם אחת שהיו נזקקים לנשותיהן היו יולדות הרבה וזה וירא וידע הם בקשו לעשות ערמה והקב"ה ידע לעשות ג"כ תחבולה לדבר זה ודו"ק כנ"ל ב"ה. וזהו הפי' פן ירבה הם אמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה לפי שהם אמרו פן ירבה ועלה מן הארץ קידם זמנם והקב"ה אמר כן ירבה וק"ל:

פרק ב

פסקה ד

על משכנות הרועים בארץ סיחון ועוג. עיין בפי' מ"כ שנדחק מאד ול"נ שלכך נקרא משכנות הרועים כדכתיב בסוף דברים כי ידעתי כי מקנה רב להם ולפיכך נתן לראובן ולגד ולחצי שבט מנשה ארץ סיחון ועוג לפי שהיא ארץ מרעה ולהם היה הרבה מקנה לפיכך נקרא ארץ סיחון משכנות הרועים וק"ל ובעל מ"כ יצא מן הפשט ושגיאות מי יבין:

פסקה ה

אני ישנה מן המצות. פי' שעשיתי מצות ולבי ער לעשותן ולשון ישנה הוא רמז לאדם שעשה כבר מלאכתו וגמרה וישן לו ואעפ"כ ולבי ער נעשות עוד מצות וזה שמסיים המדרש שאמרו נעשה ונשמע פי' אף שעשינו מצות נשמע עוד לעשות עוד מצות בלי פוגה וק"ל:

בלבת אש ללבבו כשיבא לסיני. ושמעתי רמז לזה שדרש נוטריקון ב"ל ב"ת ב' לוחות ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ופי חכם חן:

וכשיצא וינגע ה' וגו'. פי' שנתפרסם הדבר כמו העוף שבשעת יציאה ניכר שהיה בתוך הסנה:

פסקה ו

ר' יוחנן אמר ה' פסיעות פסע שנאמר אסורה. לא ראיתי שם רמז בפסוק זה לאותן ה' פסיעות ואפשר שממלת נא קדריש בגמטריא חמשים ואחד כמו שדרשו חז"ל גבי לוט שאמר אמלטה נא פי' רש"י נא בגימטריא נ"א שנה שצוער איחרה ישיבתה אחר סדום שנה אחת שהיה ישיבתה מדור הפלגה עד עכשיו נ"א ש ה סדום נ"ב שנה וכמו כן יצא למדרש דרש זה הכא שפסע חמשים פסיעות וממלת נא למד כן שגמטריא הכי הוה והמדפיס טעה בין חמשה לחמשים ומיתורא דנא קדריש ולאפוקי מרשב"ל שאמר שלא פסע אלא שהפך רק פניו ודרש כי סר שלא סר רק פניו לאחוריו ולא גופו ורגליו והואיל שלא פסע ועמד במקומו ונתירא לילך לו מפני השכינה אלא הפך פניו זכה לרעות את ישראל וכן מצינו בפרשה ג' בזכות מהביט זכה לתמונת ה' יביט משא"כ לר' יוחנן שברח מפני השכינה ס"ל כמ"ד לקמן שאלולי וכו' כנ"ל אמנם קשה לי בן המחבר למה אמר חמשים פסיעות הלא נא בגימטריא נ"א פסיעות ולפי פירוש א"א ז"ל מוכרח אני לומר כיון שהגיע לחשבון הסכום וכלל לא דק בחדא כמו שמצינו כמה פעמים והאחד בגיטין גבי ונושנתם בארץ ע"ש אבל ל"נ דה"פ שצריך לדקדק בדברי רשב"ל שאמר הפך פניו והביט שהפך פניו מן השכינה לאחוריו ולא רצה לראות ממש בשכינה רק שהביט קצת מן הצד ורשב"ל הוא מפרש דברי ר"י שאמר חמשים פסיעות והיכא עוד פסיעה אחת לז"א שהיא היה מן ההכרח כדי שיסתכל מן הצד ולא רצה להסתכל להדיא ולזנות עיניו מן השכינה ולכך לא קחשיב פסיעה זו וכ' המדרש לקמן אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וזנו עיניהם פי' שהסתכלו כל צרכם להדיא ולא מן הצד כמו משה עניו השלום ודו"ק היטב:

פלוני פלוני וכו'. נמצא שדרך העולם כך הוא לקרות שתי פעמים בשעת הצרה ודברי תורה כלשון ב"א ולפיכך לא נאמר כאן פסיק וק"ל:

פרק ג

פסקה ב

אמר רשב"ג הדבר הזה שפט עתניאל בן קנז וכו'. נראה לפי שבכל שופטים הנזכרים בספר שופטים לא נזכר זה הלשון ותהי עליו רוח ה' אלא עתניאל לפי ששפט לפני הקב"ה שאמר לפניו וכו' פי' שהיה עליו רוח ה' ששפט לפניו ואמר כמו שהיה הקב"ה אומר כי ראה ראיתי אעפ"י שידעתי מכאוביו שעתידין לעשות וכו' וק"ל:

פסקה ג

אם אין אתה גואלם וכו'. לפי שהמזלות היו עוזרים למצרים והוצרך הקב"ה לשדד המערכות והמזלות וזה לא היה יכול להיות רק על ידי משה שנולד במזל המשדד כל המזלות וזה פירושו ומשה היה שהיה מתוקן לגאולה פי' מתחלת בריאתו ובזוהר אית' ועברתי בארץ מצרים פי' שהעביר שם של הוי"ה במשה ונתלבש משה בשם זה כדי לשדד המזלות וזה היה מעלות משה נוסף על כל הנביאים:

פסקה ו

פושט ידו מן השמים ומגעת לארץ. פי' אף שהמלאך הוא רק שליש של עולם מ"מ כשאני רוצה ידו מגעת מן שמים לארץ שהוא כל העולם. יפ"ת:

פסקה יא

שלא יאמר אותו צדיק וענו אותה קיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים. פי' רש"י בגמ' שלא יאמר אותו צדיק קאי על אברהם וקשה הלא הקב"ה בעצמו צריך לצאת ידי הבטחתו ובוודאי רש"י ז"ל כוון לדברי המדרש כבכאן שקאי על אברהם נ"ל שכוונת הגמ' יכול להיות שקאי על יוסף לפי שתיבת צדיק דייק שבכל מקום מצינו יוסף נקרא צדיק בגין דנטר אות ברית על דא נקרא צדיק יסוד עולם ואית' בזוהר שמקשה בשלמא כל השבטים נתגלגלו וירדו למצרים בשביל חטא שמכרו את יוסף אבל יוסף בעצמו למה סבל כל הסבות ונתגלגל למצרים וי"ל כי היה סבה מן הש"י שיקויים ואח"כ יצאו ברכוש גדול וכדי שלא יאמרו מצרים אח"כ שהוא גזילה בידם ע"כ ירד יוסף למצרים לצבור כל הכסף שבעולם וא"כ יטלו ישראל הרכוש מכחו של יוסף ומידו היתה להם הרכוש והשתא א"ש וה"ק דבר נא אין נא אלא לשון בקשה שאם לא ירצו לשאול ליקח את הרכוש מדוע נתגלגל שיסבול גם הוא כל הסבות והרפתקאות דעדו עליו כנ"ל כן נ"ל בן המחבר:

פסקה טז

שלח נא ביד תשלח שלח ביד מלאכים שאתה רגיל לשלח. וכל ימי היה קשה לי על אדון כל הנביאים איך לא שמח בשליחות של הקב"ה והאיר ה' עיני שאמרתי התנצלות גדול על משרע"ה בהיות שידוע שא"ל הקב"ה במדין נדרת והתיר נדרך במדין לפי שאין מתרין לנשבע בלתי דעת המשביע רק דאיתא בסימן רכ"ח לצורך מצוה לא בעינן דעת המשביע א"כ היה למשה לילך תיכף קודם שא"ל במדין רק שמקשה הריב"ש והלא אין לך מצוה גדולה מזו שהלך משה לגאול את ישראל ואעפ"כ הוצרך הקב"ה לומר לו במדין התיר נדרך במדין ומשני וי"ל לפי שהרבה שליחים למקום והיה הקב"ה יכול

לגאול ע"י אחר אף בלתי משה א"כ אין זה נקראת מצוה לגבי משה וזה היה כוונת משה שסבר הקב"ה מצוה לו שילך בשליחות בלתי דעת יתרו מכח ההיא מצוה לכך אמר רבש"ע שלח ביד מלאכים שאתה רגיל לשלח פי' הואיל ואתה יכול לשלוח ביד שליח אחר א"כ אינו קרוי מצוה לגבי דידי שאלך בלי דעת יתרו הואיל ונשבעתי לו שלא לילך שלא מדעתו:

מיד ויחר אף ה' שניטלה ממנו הכהונה. ואע"פ שכבר א"ל הקב"ה אל תקרב הלום שדחה אותו מן הכהונה וי"ל שם ניטלה מזרעו וכאן אף ממנו בעצמו כן איתא ביפ"מ. ועוד י"ל שלעיל שא"ל הקב"ה אל תקרב הלום לכהונה הגיד לו הקב"ה עתידות שיטול ממנו הכהונה ע"י שיסרב בשליחות וא"ת דיה לצרה בשעתה למה הקדים הקב"ה להודיע לו וי"ל לפי שהיה משה סבר שהוא יהיה כהן וכאן בישר לו הקב"ה שמת אביו כמו שא"ל של נעליך מעל רגליך שיתאבל על אביו וכ"ג אסור להתאבל כדאיתא בפרק כ"ג מן המקדש לא יצא כמו שס"ל ר"י שם וא"כ יצא תקלה מזה שעכ"פ ה"א של משה שהוא כהן לא ירצה להתאבל משא"כ אם הוא לאו כהן מחויב להתאבל ע"כ הודיעו כאן שלא יהיה כהן כדי שיתאבל על אביו ודו"ק כנ"ל:

פרק ד

פסקה ב

שמסר נפשו על אכסניא. פי' לפי שהיה מסתכן לעשות דבר שלא בזמנו ע"ד דאיתא בגמ' דתענית שאמר ר' יוסי לבנו אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה בלא זמנה תאסף אתה ג"כ בלא זמנה וזה שאמר נפשו פי' שהעמיד עצמו בסכנה בשביל אכסניא ולא העמיד נפשו להחיות את אביו ואמו כנ"ל:

פרק ה

פסקה א

מי יתנך כאח לי וכו' כמשה ואהרן. נראה מסיפא דקרא נפקא דכתיב בסיפא דקרא אמצאך בחוץ אשקך וכאן כתיב וישק לו:

נשיקה של פרישות. פי' כשפירש אחד מחבירו. נשיקה של פרקים פי' כשיבוא באיזו פרק אדם לחבירו בלי מתכוון מנשק לו לרוב החיבה שלא במתכוין פוגע בו:

מעשה היה וכו'. המעשה זה הובא במדרש חזית והוא ירושלמי ושם מסיק שאמרה לאחיה אין זה לי שום גנאי ובזיון מה שאני מנשק אותך מפני האהבה. וראיה מזה על דברי יש אומרים והעיקר לא הביא המדרש כאן ולא ידעתי למה:

פסקה ב

לפי שיוסף מסרה לנוי וכו'. אם תרצה להבין זה עיין לעיל ותבין:

פסקה ג

כל מי שנאמר בו לך לשלום וכו'. מקשה ביפ"מ מאבימלך שאמר לאברהם ותירץ כשאומרים לשלום פי' שישיג עוד שלום מה שאין כן אבימלך סבר שלא להשיג שלימות יותר ממה שהשיג אצלו א"נ י"ל כל מקום שנאמר לשלום אהליכה קפדינן משא"כ כאן שנאמר השלום על היציאה ממקום זה עכ"ל היפ"מ ולי נראה דע"כ הטעם היא כשאומר בשלום סי' רע לו פי' מכח אל תפתח פיו לשטן ובפרט כשהולך בדרך שהשטן מקטרג שם משא"כ אבימלך שאינו יודע ההפרש בין בשלום לשלום א"כ לא היתה כוונתו לסימן רע א"כ אין בו משום אל תפתח פיו לשטן וק"ל:

פסקה ו

נוטריקון דצ"ך וכו'. פי' מדכתיב ראה משמע שצריך עיון ש"מ שלא היה כתיב בפי' על המטה רק בלישנא דנוטריקון ואע"פ שבמכת בכורות שלחם וכאן נאמר ואני אחזק את לבו ולא ישלח אתכם וי"ל שתיבת כל פירושו על הרוב:

פסקה ח

שלא נתלה למשה וכו'. וא"ת דילמא משום שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וי"ל שזה הוא בחטא גמור משא"כ כאן שהיה התרשלות וביפ"ת מקשה מה שאמר משה אמול ואצא סכנה הוא וא"ת והלא עדיין לא נתנה התורה דכתיב בה וחי בהם וי"ל מ"מ מכח הסברא שמוטב שיחלל שבת וכו' כמו כן הכא כדי שיקיים כל המצות א"נ י"ל בשב ואל תעשה שאני:

פסקה ט

ומדרום נהפך לצפון וכו'. מה שמתחיל מן הדרום לפי שכל נסיעתם היה לדרומה של א"י כמו שפי' רש"י בחומש והשכינה באה מצד א"י וק"ל לכן מביא הפסוק אלוה מתימן יבוא:

ולא היו ניזוקים. ואע"פ שכששמעו הדברות יצאה נשמתן וי"ל ע"ד שפי' הרמב"ן שזה היה לתועלת ישראל שיצא מהם הגשמיות ויהיה להם דבקות באלהים חיים ולא היה נקרא זה היזק לישראל:

דו פרצופין היה יוצא הקול. פי' בשני סיגנון הקול היה יוצא לא"ה למיתה ולישראל לחיים:

טורף אותן של ג' טפחים. פי' אם יהיה כ"כ מטר הרבה עד שיהיה די לחמשים אמות וטריף פירוש יפסיד לאותן של ג' טפחים:

נחלק הדיבור לשני קולות ונעשה דו פרצופי'. פי' מדכתיב וילך ויפגשהו ש"מ הליכה שיעור פגישה פי' שהליכתם היה בשעת חדא הלכו ומאי אתא לאורי' בזה ועוד וכי היה מהלכם שוה אלא ע"כ שהורה לנו בזה ששמעו הדיבור להלוך בפעם אחת:

פסקה יב

גדולה הזקנה אם זקנים הם. פי' כשהזקן הוא זקן ממש שיש לו מעשה של זקן זה קנה חכמה ואז הוא אהוב לפני המקום אבל אם נערים פי' שהזקנים הם נערים ר"ל שהם רשעים שעושים מעשה נערות אז יטפלו להם נשים ולא הקב"ה יטפל ערים ומה שאמר זה הלשון נטפל להם ילדות פי' נשים לפי שהוא ההיפוך של חביבים כי הקב"ה שונא לזקן מנאף כדאיתא בגמרא שלשה הקב"ה שונאן זקן מנאף וכו' לא שמעתי פי' אחר על זה המדרש ואחר כך מצאתי הפירוש זה בדף קע"ז סוף ע"ד ושמחתי שכוונתי לפשוטו ושם משמעות הלשון כמו שכתבתי וק"ל:

פסקה יד

אלו שאתה אומר. פי' מה שאתה מפשפש אלהינו בספרך מקום שאלהי מואב ועמון וצידון נכתבים שם לא תמצא אלהינו כי הוא חי והם מתים מה לחי בין המתים וכן מה לכהן בבית הקברות:

מהעדה מלכין. פי' משפיל מלכין ומהקים מלכין פי' מקים מלכין:

מתחלה שקר אתם אומרים. פי' שאמרתם מתחלה שכחו וגבורתו מלא עולם כי אני הוא אדון עולם:

פסקה יח

לשון טינוף הוא וכו'. עי' מ"כ שעושה מנו"ן גימ"ל מנרפים עושה גרפים כלומר לשון גרף של רעי והרבה נתקשיתי בזה המדרש לפי פי' מ"כ מה אמר פרעה בזה טינוף הם ע"כ רוצים לילך ולזבוח וגם אם תעיין בזה הדף כל החרופים וגדופים של פרעה לא נאמר בו חריקות שניים אלא כאן מנליה למימר שהי' כאן חריקות שניים וגם מה שאמר ישראל קדושים הם אין זה דבר והיפוכו ואני אומר שצ"ל במקום טינוף ניאוף הוא וה"פ כי לעיל דרשו וידע אלהים זו פרישות דרך ארץ שמנעם פרעה מתשמיש המטה לז"א פרעה לא איכפת להם בעבודת פרך אלא עיקר כוונתם הם שרוצים לצאת בשביל תשמיש

המטה כי נאופים הם אך שהוקשה לרשב"י והא לא אמר פרעה בפירוש נאופים ואמר נרפים לז"א מלמד שחרק שיניו ואמר נרפים דהיינו שחרק שיניו מתוך הכעס ואמר רי"ש במקום א' כי ר' מאותיות זסשר"ץ היוצא מבין השניים ונתחלף א' בר' מתוך שחרק שיניו לז"א ישתחקו עצמותיו פי' ישתברו שיניו ישראל קדושים הם כי קדושה היפך של ניאוף כמו שפי' רש"י גבי קדושים תהיו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא לשון קדושה כנ"ל:

פסקה כא

אמרו למשה ריח הי' ביד מצרים שאנחנו עתידין ליגאל. פי' שהריח היה ביד מצרים רק שלא היה ריחו נודף כמו המשל לפי שהיה מכוסה מתי יהיה הגאולה ואתם באתם וגליתם אותו פי' להריח לזה אמר ועכרתם אותו פי' להריח כמו המשל:

פסקה כב

והצל לא הצלת ודאי. שדרך המדרש כשדורש הרבה דרשות על פסוק אחד ואיזו דרשה שקרוב לפשיטא נקרא ודאי פי' והצל וגומר ודאי כפשוטא שלא היו מאמינים הגאולה ור"ע אומר ח"ו לומר כן אלא היו מאמינים ואמר יודע אני שעתיד אתה לגואלם אלא מה איכפת וכו' פי' שהתנצל משה על ישראל שהם אומרים כך ובקשה מדה"ד לפגוע במשה וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר כן פי' והצל לא הצלת ישראל אומרים כן מה איכפת וכו' ולא הוא אומר כן ודו"ק:

פסקה כג

ואין אתה רואה במלחמת של ל"א מלכים. וא"ת והלא מקרא מלא דיברה התורה יען לא האמנתם בי וי"ל שאחר שנגזרה גזרה על דור המדבר נתבטל גזרת משה כדי שלא יאמרו שהיה בו ג"כ עון דור המדבר וכן כתב רש"י שם גילה הקב"ה שאם לא היה בידם חטא זה היו נכנסים לא"י כדי שלא יאמרו עליהם שנענשו בעון דור המדבר ג"כ ואין להקשות הואיל והקב"ה יודע עתידות שעתיד להתבטל גזרה זו אלולי שחטא אח"כ במי מריבה ולמה גזרה וי"ל שמ"מ הקב"ה גוזר על האדם באשר הוא שם א"נ י"ל אלולי שחטא אח"כ במי מריבה היה מועיל למשה רבינו ע"ה תפלה על חטא זה משא"כ כשחטא אח"כ במי מריבה לא הועיל תפלה שהיה שם חילול ש"ש בפרהסיא כמו שאמר יען לא האמנתם בי להקדישני פי' ברבים וק"ל:

פרק ו

פסקה א

ומנין שבטל אותה מן התורה וכו'. קושיא היא פי' מניין שהקב"ה אמר כך שלא יבטל יו"ד ומשני שביטל הקב"ה יו"ד מן התורה והחזיר אותה לתורה מכ"ש ששלמה לא יוכל לבטל אותה ודו"ק ולהבין למה היה התלונה על היו"ד יותר מן כל אותיות שבפסוק לא ירבה וי"ל לפי ששלמה ביטל אות יו"ד ולמד כך פי' הפסוק לא רבה פי' כשלא מרבה אז בודאי לא יסור לבבו אמנם אם מרבה נשים יכול להיות שיסור לבבו אמנם לאו ודאי היא שיסירו את לבבו שיכול האדם לשמור עצמו כמו שאמר שלמה המלך אני ארבה ולבי לא יסור לכך היה התלונה על היו"ד ודו"ק. ואח"כ מצאתי תירוץ זה ביפ"מ:

פסקה ב

מערבבין אותו מן החכמה. פי' כי מהולל הוא לשון עירוב כמו סבאך מהול במים:

ויאבד את לב מתנה. כאן חסר וצ"ל מתונה כתיב וכן היא הגירסא בקהלת בפסוק כי העושק וז"ל שם מתונה כתיב אילו היה משה מתון היה ניצול אלא שהקניטוהו והקפידו אותו ולא סבל ואף הוא הקפיד לזה יתורץ מה שהקשה וכי תעלה על דעתך שיאבד מתנה אלא לא מתנה אלא מתונה ונשמט מן בעל מ"כ פי' זה ופי' מה שפי' ושגיאות מי יבין:

טוב אחרית דבר. פי' לפי שישראל לא הרהרו אחריו כדמסיק לקמן ויזכו הם לבוא לארץ ישראל אבל אתה לא תראה:

פסקה ה

מן שטיא לית הנייא אלא מן קצייא. עיין מ"כ והוא דחוק מאד ונ"ל דה"פ לפי שהמדרש רוצה לתרץ על מה שאמר בא אל פרעה וישלח וגו' והוא לא שלחו עד לסוף אחר כל המכות לז"א בודאי אם היה פרעה חכם היה שולח אותם מיד כי החכם עיניו בראשו אבל פרעה היה שוטה לכן לא שלח אותם אלא לבסוף כי עיני כסיל בקצה הארץ לז"א מן שטיא לית הניי' אלא מן קציא פי' מן השוטה לית הניי' אלא לבסוף כדכתיב עיני כסיל בקצה הארץ והמדרש מדבר כמו הפסוק ודו"ק:

וידבר משה לפני ה' וגו'. זה שייך למה שלאחריו לפסוק וידבר ה' וגו' ומה שנרשם ביניהם פרשה ז' הוא טעות כי הפרשה ז' מתחלת מן וידבר ה' אל משה בא אל פרעה כאשר תראה בחומש מסוימת וטעות נפל בספרים וצריך לרשום פרשה ז' ב' שיטות לעיל קודם בא דבר וגו' וכאן רוצה המדרש לפרש על מה שאמר משה הן בני ישראל כדכתיב וידבר משה אל ה' וגו' הן בני ישראל משום חטא זה מה שהיה ראוי לעשות כל הנסים

ע"י משה ובשביל שאמר הן בני ישראל נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן כדכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן כדמפרש ואזיל וק"ל:

פרק ז

פסקה ג

לעשות בו את הדין וכו'. פי' שלא תאמר איך אפשר לנהוג בו כבוד כשאומר לו שירד הוא ועבדיו ווי לאותו כבוד מ"מ לא תלה בו אלא בעבדיו וכדקא מפרש ואזיל שכן עשה משה וכו':

ויצוום אמר להן הקב"ה. פי' דקשה למדרש בשלמא על פרעה נופל יפה הלשון צווי משא"כ על ישראל מה היה הצווי לז"א שהצוי היה להשתתף הראשים וכו':

פרק ח

פסקה א

ויהי ביום דבר ה' וגו'. טעות נפל בדפוס וצריך לרשום הפרשה קודם הוא אהרן ומשה שפסוק זה הוא אהרן ומשה הוא בפרשה ח' ורשם המדרש שלשה פסוקים כאחד ודורש אותם:

עשה ארון עשר אמות. עיין במ"כ שדחק עצמו בנתינת טעם מדוע שינה שלמה לעשות את הארון י' אמות ולא הניח ארון של משה במקומו ונ"ל בן המחבר נפי דאית' בתוס' בפ' הדר במס' עירובין שאף לפי הירושל' שס"ל שהיו ב' ארונות אחד שהיו בו שברי לוחות ואחד עם לוחות השלימות זה היה עד ימי שלמה לפי שהיה צריך א' ליכנס במלחמה משא"כ כשהכניס שלמה את הארון לב"ה הניח את שברי הלוחות עם הלוחות השלימות בארון א' כי היה שלום בימי שלמה ולא היה צריך להוציא הארון מן ב"ה ובתוס' דמנחות דף צ"ט איתא למ"ד בגמ' שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון א' ואם כל או"א כו' א"א ליישבן בארון א' ודוחק לומר שהיו השברי לוחות מונחים תחת השלימות וא"כ נ"ל ששלמה שהניחם בארון א' היה נזהר מזה והניחם לארכן מחמת דאי' שכשנשתברו הלוחות שהיו בהם שמותיו של הקב"ה שהוא חרות ממלאך המות ואילו היו נשתיירו הלוחות בשלימות לא היה מלאך המות יכול לשלוט בהם שהיו האותיות מצטרפים א"כ זכינו לדין שלא היו רשאים להניח הלוחות בשוה רק מופרדים זה מזה א"כ צא וחשוב אם היה ארון של משה אמתים וחצי ארכו צריך היה שלמה לעשות ארון במדת עשרה אמות ד' פעמים כמדת ארון של משה שהיה מניח ד' שברים של לוחות לארכן של ארון

וא' ע"ג חבירו אסור ג"כ להניח והשברים א' אצל חבירו ג"כ לא היה אפשר להניח כדי שלא יהיו האותיות מצטרפים לכך הוזקק לעשות הארון של עשרה אמות ואף שלא מפורש בקרא שעשה שלמה ארון אחר מ"מ ע"כ על פי הדין מוכרח אתה לומר שעשה ארון אחר כמדת י' אמות ודו"ק היטב:

ועוד שהיו טעונים אותו. פי' על כתפיהם ונמצא רוחב כתף האדם היה נוסף על עשרה אמות הנ"ל:

והכל ממך לדרוש. פי' שחייב אתה לדרוש כך כדי שלא יהיה פלוגתא בין ר"ב ובין רז"ל ועיין במדרש קהלת בפסוק וטוב משניהם ותראה שכן הוא הפי' המכוון:

התחיל שלמה לומר שאו שערים והנשאו וגו'. וא"ת מדוע לא נפתחו השערים בפעם ראשון שאמר ה' עזוז ה' גבור ועיין ביפ"ת ולי בן המחבר נראה טעם ראוי ונכון לפ"מ שכתבתי למעלה שהיה שלמה מניח שברי לוחות עם הלוחות בארון א' מה שלא היה כן עד עתה והנה מדת השברי לוחות היה נכנס עמהם במלחמה והיה מרחיב הדרך להם והיה משבר סלעים וכו' והנה השערים ראו שבדה שלמה מלבו לעשות הארון כמדת רוחב השערים לא היו רוצים להרחיב עצמן ושלמה השיב ה' עזוז ה' גבור מלחמה פי' שהולך תמיד עמהם במלחמה וסברו השערים שכוונתו היה שהזכיר ה' גבור מלחמה שירחיבו השערים עצמם מכח הארון שיש בו שברי לוחות עד שאמר ה' צבאות כדאית' בב"ב לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מדכתיב אשר נקרא עליו שם שם ה' צבאות פי' בח"א ששם אלו השברי לוחות ה' צבאות זה הלוחות וזה שאמר שלמה ה' צבאות הוא מלך הכבוד פי' שכוונתי שאמרתי ה' עזוז ה' גבור ששברי לוחות מונחים ג"כ בארון עם השלימות שקרוים ה' צבאות ולא כשם שאתם היו סבורים שמוכרחים אתם לפתוח מכח ששברי לוחות הם מרחיבים לא כך היתה כוונתי רק שדברי טעם אמרתי שהוכרחתי לעשות ארון של י' אמות מכח שמניחים בו ג"כ השברי לוחות שלא היה כן עד עתה ודו"ק:

פרק ט

פסקה א

סבור שמא פלינקרא יש למעלה. פי' המדרש מפרש ואזיל למה סבור כך לפי שיקשה לו שהוא אומר עצתי תקום וחזר ואמר וכל חפצי אעשה ומתוך כך יטעה לומר שהוא ב' רשויות ח"ו אבל האמת שאמר וכל חפצי אעשה לדרשה כדמפרש ואזיל שתפץ לצדיקים וכו':

כהוגן הוא מדבר. ודרש כי מל' דהא שהוא אחד מארבעה לשונות שמלת כי משמש: **לא יררו אלא בסימן כיצד לא לנו כו'**. וקשה להבין מדוע אמרו חנניה מישאל ועזריה ג' פסוקים הללו דוקא ובירושלמי אי' כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמן להם ג' פסוקים הללו בשעה שירדו לתוך כבשן האש ונ"ל בן המחבר דה"פ ע"ד דאי' במ"ר אמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת ג' נפשות מן האור שאמרת צדקה ממני חייך שאני מציל ג' מבניך זהו חמ"ו מתוך כבשן האש והקשה בספר בית אלקים והלא איתא בגמרא יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא נקרא כולו על שם הקב"ה א"כ היה זה שכרו וי"ל שס"ל למדרש שלא נקרא מטעם זה יהודה רק מטעם הפעם אודה את ה' לפי שאין זה כבודו של הקב"ה שיהיה בשר ודם נקרא על שמו אלא שכרו היה ע"כ שהציל חמ"ו והשתא א"ש וה"ק לא ירדו אלא בסימן פי' שהיה סימן בידם שיהיו נצולים מן האש כיצד פירוש האיך ידעו זה לז"א שאמרו לא לנו ה' כי לשמך תן כבוד פי' לא לנו שראוי' אנחנו שיעשה לנו הקב"ה נס להציל אותנו מן האש רק בשביל שהציל אבינו יהודה ג' נפשות אך קשה דילמא היה שכרו שהיה נקרא על שמו של הקב"ה וא"כ מנלן שיעשה לנו נס לז"א זה אינו ע"כ כי לשמך תן כבוד פי' שאין זה כבוד של מעלה שיהיה ב"ו נקרא על שמך ודו"ק היטב:

כיון ששיגרו כל הלילה. מה שאמר כל הלילה כי בליל פסח היו יורדין לכבשן האש והיו גומרים את הלל ומה שאמרו נטלו אותו סימן פי' על פי פשוטא מלבד מה שפרשתי על פי פשט דהכי קאמר כי הקב"ה אמר ונתן סימן שלא יהיה שום גאולה אלא בזה הלילה וכן הוא בהדי' לקמן בסדר בא פרשה י"ח ותמצא נחת:

פסקה ו

מקרקר אחריהם כתרנגולת. פי' דדייק מדכתיב ויקרא ולא כתיב וישלח ויקרא ולעיל פרשת מקץ כתיב וישלח ויקרא לז"א שהיה מקרקר כתרנגולת פי' כמו שאומרים קרא גברא והוא התרנגול לכך כתיב בפ' מקץ וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים וכאן כתיב רק ויקרא לחודי' אלא להורות שהוא מקרקר אחריהם כתרנגולת וק"ל כנ"ל:

פסקה ז

וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מכאן שהיה מטה אהרן סי' טוב לעשות בי נסים ונפלאות לדורות. המדרש הלזה תמוה מאד. חדא מה מדייק שכל הרואה וכו' ועוד מאי קאמר מכאן שהיה מטה וכו' מאי סימן חזו ביה ונ"ל דה"ק מכאן פי' המדרש מוכיח זה מדברי רבי יוסי שאמר שנעשה נס גדול שלא הועבה שהי' ראוי להיות עב כעשרה עומרים וקשה למה היה זה אדרבה לפי הטבע היה הנס גדול אם היה נעשה עב כי מה שנשאר כבראשונה אין בו נס כ"כ שמעשה בכל יום שאחד אוכל הרבה ואינו ניכר אלא

ע"כ היה זה שנשאר המטה כהוייתו כדי אחיזת יד זה היה לסי' שרוצה הקב"ה לעשות בו עוד נסים ונפלאות לדורות לפיכך נשאר המטה כהוייתו כדי אחיזה ולא הועבה כנ"ל וזה שאומר כל הרואה את המטה אומר זה מטה אהרן פי' שיהיה עשוי בו נסים לדורות וק"ל:

פסקה י

והדגה אשר ביאור מתה. קאי אדלעיל שהקב"ה עשה מדה כנגד מדה לפי שאמר הקב"ה וידגו לרוב כדגים הללו והם מנען מפריה ורביה לפיכך מתו גם הדגים כנ"ל וק"ל:

פסקה יב

ר"י ור"נ וכו'. ובין למר ובין למר שמשו המכות כל אחת חודש אחד וקשה מנלי' זו וי"ל לפי דאיתא בסדר עולם שביאת משה למצרים היה תחלת ביאתו בחודש אייר שהוא הזמן שקוששים קש לתבן ושלשה חדשים נכסה מהם ובט"ו בניסן נגאלו צא וחשוב לכל מכה חודש אחד ובמכת הבכורים לא היתה התראה רק באותו יום ולא שמשה יותר מיום אחד כנ"ל וק"ל:

פרק י

פסקה ב

מהו הנה אנכי נוגף. פי' לפי שנוגף לא שייך אלא בדבר לז"א אמר הקב"ה וכו' אבל רשב"ל אימר שהיה שם דבר ממש כדקא מפרש ואזיל:

מן צפרדעים נשאו חנניה מישאל ועזריה ק"ו. וא"ת תיפוק לי' מדכתיב בכל נפשך וי"ל שהיה להם לברוח ממנו ועוד נ"ל דה"ק מה ראו שלא חבנו בעצמם כמו שאול כדי שלא יתעוללו בהם אויביהם א"נ שלא היה להם להשיב כלום לנ"נ ובתשובתם הכעיסו את המלך וזה אינם מחויבים לעשות רק להיות שומעים חרפתם ואינם משיבים אלא שנשאו ק"ו בעצמם מן הצפרדעים כן אי' ביפ"מ:

פסקה ג

ונבקעת שם. פי' שהיתה הצפרדע מבקעת הבטן ונכנסת שם וממלת בכה קדריש:

אם כשיטה זו וכו'. פי' אם הוא כדברי רב אחא שלא היה בוקע אלא דבר רך והוא הבטן או כדברי ר"י במקום עפר א"כ לא לקו וצריך לגרוס אם כשיטה וק"ל:

פרק יא

פסקה א

והקב"ה שהוא בוחן לבבות אמר למשה. פי' שאמר פרעה בלבבו עד שלא יבא אלך ואצא לי מכאן פי' שאלך מכאן מן הבית שלא ימצא אותי אבל הקב"ה שהוא יודע וכו' אמר למשה שיצא וימצא אותו מ"מ כנ"ל:

פסקה ה

והחזיק ידו של משה. פי' מדכתיב וזרקו משה וגו' וכשאדם רוצה לזרוק דבר בכח אינו זורק אלא בידו אחת:

לחום להם חמין. וכן לצנן להם מים צונן כדי לרחוץ בהם גופם לכן הביא עליהם שחין שלא יכלו המים ליגע בגופן כי המים רעים לשחין:

פסקה ו

שלקו בצרעת עמו. פי' שלקו בצרעת מלבד השחין כי צרעת לחוד ושחין לחוד כדאיתא בפ' מצורע:

פרק יב

פסקה ב

שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים. עיין מ"כ ופירושו דחוק מאד ונ"ל שהכל מאמר אחד עד ועתה שלא העז וגו' וה"פ אינו אומר ולא יהיה כו' אלא ולא היה אבל לעתיד בימי גוג מגוג יהיה אם כן אם פירושו במצרים לא היה אבל במקום אחר היה נמצא שהיה כבר אלא ע"כ פירושו שלא היה לא במצרים ולא בעולם והכל מאמר אחד עד שלח העז ודו"ק היטב:

פסקה ד

דצ"ך על ידי אהרן. פירוש כי דם וצפרדע שהיה מן המים לא היה אפשר להיות על ידי משה שהגינו המים על משה ובירא דשתא מני' מיא וכו' כנים מהחול שהגין ג"כ על משה כדכתיב ויטמנהו בחול וכן הוא ברש"י ולזה כוון המדרש דצ"ך שהיה בארץ ע"י אהרן ומסיים שכך שלט משה בארץ ובשמים פירוש שהיה ראוי להיות הכל ע"י משה מכח ששלט בשמים ובארץ רק הואיל והגינו המים ועפר על משה וק"ל:

ולא היו יכולים הבהמות לצאת. פי' שלא היו יכולים לצאת לרעות וימותו ברעב לפיכך שחטם והעוף בא ואוכל אותם מיד קודם שאכל המצרי כדי שלא יהנה המצרי ממנו וממלת מתלקחת קדריש שהוא ב' תיבות מת לקחת פי' מיד שמתה הבהמה אחר

שחיטה לקח אותה העוף ואכלה וכוונת המדרש שלקח המצרי המאכלת פי' שנתן הסכין לישראל כדי שישחוט הישראל את הבהמה ואז יכול הישראל לאכול מן הבהמה ואז לא יאכל אותה העוף שראה המצרי במכת דבר כל בהמה שהיה לישראל חלק בה לא מתה כדאי' לעיל ואם כן היה סובר המצרי כשישחט ישראל את הבהמה ויאכל קצת ממנה ע"י זה יהיה ניצל הבהמה מאכילת העוף ודו"ק ובזה מיושב כל הדקדוקים שאמר שלקח מצרי המאכלת שהוא ללא צורך ולדידי אתיה הכל על נכון:

פסקה ו

פלאים עשה. פי' שהיה פלא גדול ששאר תבואות נלקו והם לא נלקו אבל ר"י אימר שלא היה חידוש לפי שהיה לקישות והיה דבר רך ולא הזיק להם הברד לכן הקשה לו ר"פ מעשב השדה שאין לך דבר רך יותר מעשבים ואעפ"כ הכה אותן הברד ואתה אומר על שהיו קטנות פי' מתוך קוטנם שהיו רכים לא נוכתה וכו' וק"ל:

פסקה ז

והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג וכו'. המעיין יבין הקושיא מעצמו ונ"ל דה"פ לפי שהפריש כפיו אל ה' כתיב ויחדלו וגו' משמע שהיה עוד ברד מוכן אך מתוך התפלה נחדלו אותן שהיו בשמים ואותן שהיו באויר היו תלוין ברפיון ולא ירדו עתה לז"א אימתי ירדו אותן הנשארים בשמים בימי יהושע דכתיב בהדיה אבנים גדולות מן השמים והשאר פי' אותן שהיו תלוין באויר וברפיון עתידין לירד בימי גוג ומגוג כנ"ל ודו"ק:

פרק יג

פסקה א

מהיכן נבראת הארץ. אבל השמים מאש ומים נבראו:

פסקה ד

ולא בגבול בניהם. כאן טעות וצ"ל ולא בגבול אחיהם פי' שארבע אחי' היו פוט ומצרים כוש וכנען והיו מדיינים אלו עם אלו עבור הגבול כדלעיל ואף על גב שהיה כבר ניכר הגבול מכח מכת הצפרדעים וי"ל שהצפרדעים לא היו רק במקום בני אדם ולא בשדות כדכתיב בביתך וגו' משא"כ הארבה היה בשדות ומתוך הארבה היה ניכר הגבול שבשדות ג"כ וק"ל. א"נ יכול להיות שה"ג ולא בגבול בני חם ונתחלף לאיזה מדפיס ה' בח' כי ד' האחים פוט ומצרים כוש וכנען היו בני חם ופירוש אחרון נראה עיקר ונחזיק רע במיעוטו לעשות טעות בין ה' לח' מלעשות טעות תיבה אחת:

פסקה ו

ושהייתי חושב לקלל וכו'.היא מלתא באנפי נפשי' ורוצה לתרץ ועתה שא נא וגומר פירוש שלא היה בדעתי לשלוח ואמרתי יהי כן ה' עמכם נמצא הייתי מחשב שלא יהיה ה' עמכם כי לא אשלח והיה מחשבתי לקלל ועתה שאני רוצה לשלח נמצא שהוא ברכה לכן שא נא חטאתי ודו"ק:

פרק טו

פסקה א

הנצנים נראו בארץ אלו בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו. ובשיר השירים ראיתי הנצנים הוא כמו שהיה כתוב נצחנים שבאו לא"י ופירושו שנצחו ליצה"ר ולא חטא ועי"ז זכו ליכנס לא"י:

פסקה ג

שני בני היצהר אלו משה ואהרן. פי' שנמשחו בשמן המשחה:

פסקה ה

בארץ מצרים שהיא מלאה ע"ז וכו' כשהוציא קרא לאהרן וטהר אותו. וקדייק נמי מדכתיב למשה ולאהרן פירוש שהיה צריך לטהרת אהרן וז"פ זה החדש פי' שטימא עצמו הקב"ה שהוא חידוש נגד דין התורה בשביל חיבתם של ישראל:

כתיב בחוץ תעמוד. וא"ת היאך הלך הקב"ה במכות בכורות למצרים וי"ל מתחלה לא החמיר בענשן ועמד בחוץ כדי שיתנו פחות שבכלים כזבורית וכשלא אבו לשמוע החמיר כמו שמצינו במי שאינו מוציא בעצמו עביטו מותר אח"כ ליכנס בעצמו ע"כ לשון יפ"ת:

משל לכהן וכו'. וא"ת וכי לא היה יכול להכות ע"י מלאך וי"ל שהיה צריך לסדר מזל טלה שהוא ראש כל המזלות וזה לא אפשר רק ע"י הקב"ה בעצמו:

פסקה ו

המלאכים מתחדשים בכל יום וכו'. הנה בתוספות דחגיגה נדחקו התוס' מאד בטעם דבר זה מדוע נשרפים מיד אחר שאמרו השירה ומיישבים בדוחק ונותנים טעם שהוא בשביל שממהרין לומר שירה קודם מה"ש שגדולים מהם ואינם אומרים שירה על הסדר וזהו שיסד ר"א הקליר ונותנים רשות זה לזה פירוש ששאר המלאכים אומרים שירה על הסדר וממתינים זה על זה משא"כ אלו החדשים אינם אומרים שירה על הסדר עכ"ל ונתתי לבי לדבר זה וכי בשביל שעשו זה שאמרו שירה לפני שאר המלאכים יהיו נשרפים ולמה

לא יענשו בעונש אחר כמו שמצינו גבי מלאכים של לוט שגילו מסתורין נדחו ממחיצתו של הקב"ה קל"ח שנה ועוד הלא התוספות מסיימים שהם חדשים ואינם יודעים לומר על הסדר א"כ למה יענשו והמה כשוגגים וצ"ע טובא ואענה אני חלקי וה"פ לפי דאי' בגמרא דחולין בפ' ג"ה וז"ל שם ג' כתות של מה"ש אומרות שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ה' מיתיבי' והא תניא גדולים צדיקים יותר ממ"ה וכו' עד שמ"ה אומרים ק' ק' ק' ה' צבאות ש"מ שאין מ"ה רשאין להזכיר השם רק אחר ג' קדושות ומשני ה"ק ג' כתות אומרות שירה אחת אומרת קדוש ואחת אומרת ק' ק' ואחת אומרת ק' ק' ק' ה' צבאות ומקשה בעל ת"ח בכל מקום משני הגמ' חסורי מחסרא ולמה לא קאמר גם כאן הכי ועוד והלא לא היה קשה כלום על כת ב' ולמה הגיה שכת ב' שאומרים ב' פעמים קדוש ותירץ דה"ק שאין אומרת הכת ב' שתי פעמים קדוש או כת הג' אינה אומרת ג' פעמים קדוש רק שהם שותקים ושומעים מכת שלפניהם האומרים קדוש ונחשב לגבם כאילו אמרו הם הקדושה בפיהם דשומע כעונה ובזה הערה מיושב הכל נמצא זכינו לדין שהכת ג' אומרת רק פעם אחד קדוש ומזכירים אח"כ את השם הואיל ושמעו שני קדושות מן ב' כתות הקודמות להם ושומע כעונה א"כ אותן החדשים שאומרים קדוש ה' צבאות שלא המתינו לומר אחר ב' הכתות והם אומרים שלא על הסדר וממהרים ואומרים קדוש ה' צבאות אזי אמרו להזכיר את שם המפורש רק אחר קדושה אחת אזי לא סגי בלאו הכי שיהיו נשרפים כמו שמצינו ר"ח ב"ח שנשרף על שהגה השם באותיותיו ומ"ה מזכירים את השם ג"כ באותיותיו ע"כ הכת החדשים הם כת הג' לפי שהם מחויבים לומר באחרונה שהם הקטנים שבכולם וא"כ להם שייך לומר ה' צבאות להזכיר השם ולפי שאינם אומרים על סדר והקדימו עצמן להזכיר השם בלי ג' קדושות לכך נשרפים. כנ"ל בן המחבר ליישב דבר שנתחכמו בו קדמונים:

פסקה י

משל לעני וכו'. עיין היטב המשל אם הוא דומה לנמשל ועיין פי' מ"כ ולפי פירושו עושה כביכול להקב"ה לעני ולפרעה מלך ואני אומר שהמשל הוא להיפך משל לעני שהיה עומד לפני המלך ולא זע לפני המלך כי אמר בלבו שלא יקנוס אותי המלך כי אני עני מאד והמלך היה חכם וציוה להכות אותו ולפגוע בגופו כי לא היה לו במה לקנוס מחמת שהיה עני וכשנגע המכה בגופו אמר אין חכם כיוצא בו פירוש שאין חכם כמלך כך הביא הקב"ה מכות על מצרים ולא הרגיש פרעה עד שנגע בגופו ואמר ה' הצדיק אבל לפי פי' בעל מ"כ למה אמר המלך שאין כיוצא בו כעני למה ועל מה זה וק"ל:

פסקה יב

תקחו כשם שאני הורג וכו'. נ"ל שרצונם לומר כי בכל מקום שנאמר ויקחו שלך משמע ולא של אחרים אבל כאן כתיב תקחו סתם משמע אפילו משל אחרים לז"א כשם וכו' וק"ל:

ויהיו זהירין שבלילה הוא נאכל שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כנ"ל:

מרורים וכו'. פי' דנקט קרא מרורים לשון רבים לרמוז לשני רדיפות מצרים ועשו:

דיני נפשות ומחייב. פי' שאני דן דיני נפשות וגם מי שחייב שאר עונשים וקנסות:

שאעביר אילוגין שלכם לאחר כצ"ל. פי' הדין שראוי להיות עליכם שתתחייבו אתם תתהפך על אחר על צד שכנגדו פי' שאהפך דם שלכם על דם פסח ודם מילה ומסיים המדרש שהעברה שאני עובר קשה היא פי' כדאיתא שקטרגו ואמרו הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' ואני צריך לעבור בעצמי כדי להציל אתכם מן הקטרוג והדין היה ראוי להיות עליכם כמו על המצרים ואף שקשה לפני להציל אתכם חייבים מ"מ אעשה וזהו ועברתי שהוא שהעברה שאני עובר קשה היא ודו"ק:

פסקה יג

לקיים מה שנאמר וכו'. פי' שכל המלכים מונין מנין כדאיתא בריש מסכת ר"ה שמונין למלכים מניסן כמו שאני נמלך בחודש ניסן על ישראל וז"פ הפסוק בי מלכים ימלוכו פי' שמלכותם מתחלת מניסן כמו שהתחיל מלכותי בחודש ניסן:

פסקה יד

ד"א החדש הזה וכו'. צ"ל ד"א וידבר ה' אל משה ואל אהרן החדש וכו':

פסקה טו

ד"א וידבר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם הה"ד שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו כצ"ל והוא סוף המאמר ומה שאמר כיון הוא מאמר בפני עצמו ודו"ק:

וכל עבודת כוכבים שבעולם אבדו. בא' כצ"ל ולא עבדו בעיי"ן:

מתיכן. פי' לשון נמוס כמו וחם השמש ונמס וכן חלב מהותך וק"ל:

פסקה טז

נתנה בפילקי והלך לו. נ"ל דה"פ. מתוך הכעס נתן אותה לבית הסוהר והלך לו פי' כשהלך הכעס ממנו היה עמה וכו'. וזה הלשון תמצא כמה פעמים:

כיון לא כתבו. פי' לשון בתמיה וכי לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל ואם הקב"ה יאמר הן פירוש שיש להם חלק מי יאמר לאו כצ"ל ואח"כ אם באדום מנליה שהיה הקב"ה שם עמהם שנאמר מי זה בא מאדום וגו' וטעות נפל בספרים ונעקר

תיבת אדום ממקומו ונדפס בשורה שלפניו וק"ל ורבי שמואל מביא משל כמו שהעשיר מביא ענבים לראייה שהיה בכרם כן הקב"ה שבא מאדום בבגדים אדומים שנאמר חמוץ בגדים:

פסקה יז

ומעכשיו מה הוא טוב. פי' מה היה לו לעשות יותר שקצץ ראשו וצוארו וכן למצרים שניער פרעה וחילו ועשה שממה:

וכתיב הראשונות הנה באו לקיים מה שנאמר מצרים לשממה תהיה. וסיפא דקרא וחדשות אני מגיד זה אדום דכתיב ואדום למדבר שממה:

פסקה יט

ולא יתבייש שלוחי. פירוש שאנקום נקמת שלוחי מן האריס שבייש אותו וא"ל לך למלאכתך:

שנאמר משא מצרים פי' אסיפא דקרא סומך דכתיב הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים:

פסקה כ

כי תשב ללחום עד ושמת סכין וגו'. דרשינן בחולין פרק קמא דף ו' בתלמיד היושב לפני רבו הכתוב מדבר:

פסקה כא

וכי יש לעתיד לבוא חדשות והא כתיב מה שהיה הוא שיהיה אלא מוצאין אנו י' דברים. וקשה מאי משני ועוד למה נחית למנין י' דברים ונ"ל לפי שרצונו לומר שאין כל חדש תחת השמש קאי על עולם הזה משא"כ לעתיד שיחודש עולם חדש אז יכול לבראות חדשות ולז"א י' דברים שהם כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם וא"כ יהיה עולם חדש ואז יכול לבראות דברים חדשים וביפ"ת מקשה האיך בורא הקב"ה מלאכים בכל יום ומשני שמה שהוא למעלה מן השמש יש חדש ויכול לבראות:

מה הקב"ה עושה לשמש מאיר מ"ט חלקי אור וכו'. וקשה מאי שייכות זה לפסוק החדש הזה לכם וי"ל שהיה קשה למדרש מאי החדש זה לכם לכן אומר שלעתיד יהיה מ"ט חלקים נוסף על זה אור של היום לכן אמר החדש הזה לכם לכם דייקא אבל לעתיד יהיה שבעתים ודו"ק:

פסקה כב

לפיכך דוד וכו'. כי בזה המזמור נזכרים כל הששה דברים דוק ותשכח:

כגון עבד ב"ו שצועק והולך כצ"ל וכן מצאתי הגירסא ונכון הוא ולפי זה יהיה המשל דומה לנמשל וכן המשל אח"ז ג"כ נזכר עבד אבל לפי פי' מ"כ אין לו פי' כלל:

ומצאו סטרו מסטר. עיין מ"כ ולא נהירא לי למה הכה אותו הלא בפי' איתמר שלא אמר לו היכן ימתין ואני אומר דקאי על העבד וכי' סטרו מסטר שהיה העבד מצדד מכל צד וחיפש אותו כמו שאמר שמא בצד פטרון או באיזו צד אחר כי תרגום של ולצלע המשכן לסטר משכנא וכן אחת מצלעותיו תרגום מסטרהי וכן בנמשל גם כן סטרון מסטר שהיו המים מצדדים מכל צד לצפון ולדרום וכו' אמר להם הקב"ה וחיבת הקב"ה שייך אחר תיבת אמר להם וכך צריך להיות הגירסא ומצאו סטרו מסטר פי' הקב"ה מצא למים שהיו מצדדים מכל צד א"ל הקב"ה וכו' מניין כן שנאמר אל מקום זה יסדת אבל אם כפי' מ"כ למה לא מביא ראיה ג"כ על שהכה אותם וגם קשה היכן באמת הרמז שהכה אותם וגם למה יכו אותם על שלא הבינו אלא ע"כ כפירושי ודו"ק היטב:

מרבים וממעטין. פי' יתיר וחסר כי לפעמים מחסירין ומעברין החודש בשביל תיקון המועדות כדאיתא בר"ה:

וכל הימך. פי' וכל המוני דהיינו הגלגלים ואת אומר שבשביל אלו המועדות וכו' לכן אמר מלת אלו ר"ל שהוא דבר קטן וברא בשבילם הירח עד שבא דוד ואמר לכך הוא ואמרו לו לדוד א"כ הוא כבר נרמז בפסוק החדש הזה לכם רק שלא ידענו פירושו עד שאמרת וזה סוף המאמר דלעיל הרבה דברים מצינו בתורה סתומים ועמד דוד ופירשם אבל לפי פי' מ"כ הלשון מגומגם:

פסקה כה

הוא מוציא לו שטר וכו'. כדאי' בפ"ק דר"ה למלכים למאי הלכתא ומשני לשטרות כדי להבחין בין שטר מוקדם לשטר מאוחר וק"ל:

פסקה כז

ד"א בני בכורי ישראל אמר הקב"ה לפרעה הרשע אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורות שכתבתי בתורתי לא תעבוד וכו' ואתה שלחת ידך בבכורי דין הוא שתלקה והביא עליו י' מכות כנגד י' נסיונות והביא אותן ע"י משה ואהרן ועל ידו משל למלך וכו' אלא אמר הקב"ה הריני משלשם והרי יש כאן מכה א' יתירה הריני מחלקו ע"י שלשתנו. שמעתי מפי הגאון מהר"ל נר"ו אב"ד דק"ק גלוגא ויש לדקדק והביא בוי"ו הנוספת של והביא הנ"ל כאלו הוא חיבור לדלעיל ובאמת הי' נאה לומר ד"א משום י' נסיונות גם והביא אותן ע"י משה ואהרן אמר הריני משלשם אין לו פי' כלל למה הוא משלשם ולא רבעם והרי יש כאן מכה יתירה וכו' פשיטא אין לו פי' והגיד הוא דבסדר ההגדה פליגי ר"א ור"ע לר"א הי' כל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים של ד' מכות ולר"ע היה של ה' מכות משום דמצינו בגמרא דמכות פלוגתא ר' יהודה ורבנן כמה

הוא מלקות מ' חסר א' משום דבעינן מכות הראוי להשתלש דכתיב והכהו לפניו כדי רשעתו ולאחריו שתי רשעיות ולרבי יהודה מ' שלימות ומכה היתירה נותנו על כתפו שהוא לפניו ולאחריו וע"כ מדייק המדרש הנ"ל שאמר הקב"ה דין הוא שתלקה משום דכל מכה היה של ד' מכות וא"כ הוא במקום מלקות מ' שלימות אליבא דרבי יהודה וקשה תינח לר' אליעזר אבל לר"ע שהי' כל מכה של ה' מכות א"כ י' מכות נותרים ואמר המדרש והביא עליו י' מכות כנגד י' נסיונות ואמר המדרש ראיה לדבריו שהמכות היו משום מלקות משום והביא אותן ע"י משה ואהרן ועל ידו וכו' אלא אמר הריני משלשם וע"כ הוא מטעם דבעינן מכות הראוי להשתלש אך קשה על מכה היתירה כנ"ל אמר הקב"ה הריני מחלקו ע"י שלשתנו מטעם הנ"ל כנ"ל. ועפ"ז אמר כפתור ופרח מה שאמר בעל הגדה אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים מניינא למה לי גם ואלו הן הוא שפת יתר מה היה המקרא חסר אם אמר אלו עשר מכות וכו' דם וכו' ר' יהודה היה נותן בהם סי' דצ"ך וכו' למה ר"י דוקא גם אין לו פי' של הסימן הנ"ל ולמה חלקם לשלשה פיסקות דוקא. גם מצינו בגמ' הפסח נשחט בג' כתות קהל ועדה וישראל למה חלקם הכתוב דוקא על ג' כתות. משום דמצינו עוד פלוגתא שמחולק ר' יהודה ורבנן בפ' אלו נערות המעיד על השבויה לא ישאנה אבל אם פודה אותה לא שדי אינש זוזי בכדי ור' יהודה אומר בין כך ובין כך ישאנה דס"ל שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה ופירשו המפרשים מטעם הנ"ל אליבא דרבנן אמר המד' ביוקר עמדו לי ישראל כמה מכות נתתי בהם והוא מטעם הנ"ל שהעיד בם שבטי יה עדות לישראל נגד הא"ע שאמרו אם בגופם שלטו וכו' ונשא אותם אח"כ כביכול לאשה ואתם תהיו לי גוי קדוש לשון קידושין והוצרך ליתן טעם אך לפ"ז הנ"ל לא היה צריך לעשרה מכות דוקא. והנה בגמרא תני ד' ראשי שנים הן ובד' שומרים תני הן ובד' אבות נזיקין לא תני הן ומפרשים התוס' אית דתני הן ואית דלא תני הן ומפרש הע"מ שתני הן לראשי שנים ליתן הוי' לדבר שבקדושה שהרבה מצות תלוים בה וכן ארבעה שומרים שהם כנגד ארבעה אותיות השם ונשמר התנא שלא תני הן ליתן הוי' לנזקין ח"ו. ולפ"ז הטעם הנ"ל לר' יהודה שהיו"ד מכות הנ"ל הם כנגד י' נסיונות הנ"ל וע"כ נותן הוי' עולמות כדמפרש במד' על עקידה נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה שזכות עקידה עומדת סנה לבניו. והנה הרגשתי וכוונתי לדעת הגדול לספר שנ"ה שהפיסקא נחלק לג' סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב כדעת הגמרא מגילה הרביעי שקרא ד' פסוקים הרי זה משובח משום מעלים בקודש ולא מורידים וא"כ לפ"ז הנ"ל מתורץ סדר הגדה הנ"ל דהתנא ובעל המסדר סובב והולך אליבא דר' יהודה דמכות הוא מ' שלימות ואליבא דר"י דאמר בין כך ובין כך ישאנה א"א להיות

שהמכות הי' מטעם שהעיד בם וישאנה והקדים ואמר אלו עשר מכות שהביא הקדוש ב"ה על המצרים ואם הטעם הנ"ל בכדי שישאנה כרבנן לא היה צריך למספר עשר מכות דוקא אבל לר"י דהוא מטעם מלקות כנ"ל והוצרך דוקא ליו"ד מכות כנ"ל כר"י דהוא מ' שלימות אך לר"ע דכל מכה ומכה היה של ה' מכות א"כ צ"ל דהיו היתרים כנגד יו"ד נסיונות הנ"ל וע"כ אמר אלו הן שנותן הוי' עולמית שהם כנגד י' נסיונות הנ"ל ולכך אמר ר"י דס"ל שהמכות הם כנגד יו"ד נסיונות שהוא דבר בקדושה מטעם מלקות הנ"ל וגבי מלקות בעינן ראוי להשתלש כנ"ל ולכך הפסח נשחט בג' כתות כנ"ל ולכך חלק הפיסקא על ג' ג"כ דצ"ך עד"ש באח"ב ותני מכה העשירית באחרונה משום מעלין בקודש כנ"ל ע"כ מפי מ"ו הנ"ל:

פסקה לא

באותה שעה מוסר להם את הכל שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו'. וקשה מנלן שימסור לישראל הכל אפילו השמש וי"ל ע"כ הרקיע דנקט קרא הוא הרקיע שעל ראשי החיות כדמשמע בתוס' בפ"ק דב"ב והרקיע זה יש לו כמה מעלות יותר מן השמש וא"כ כשימסור לישראל רקיע זה לא כ"ש שימסור להם השמש וק"ל:

פרק טז

פסקה ב

כד"א ואלו עיר וקדיש. פי' רש"י שם וקדיש הוא המלאך:

פסקה ד

אבל שמואל שהלך אצל ישראל וכו' אני הולך ומדבר עמו. וקשה והא בפעם הראשון היה מן ההכרח שיבא הקב"ה אצלו ויש לומר מדכתיב כפעם בפעם אתא להורות שבכל פעם שדיבר עמו הי' בא אצלו ואע"ג שבמדבר היו כל ישראל במקום אחד מ"מ הי' למשה לסבב בכל המחנה משער אל שער וק"ל:

וכן מצינו ביהודה שהציל ג' נפשות. וא"ת ולמה לא הציל לחנניה מישאל ועזריה בזכות שלהם וי"ל ע"ד דאי' באברהם כה אמר ה' ליעקב אשר פדה את אברהם קשה ג"כ כנ"ל אלא ע"כ ה"ק לפי שזכות גדול הוא לקדושים שבאים למדה זו להיות מתים על קדושת השם ולא להיות ניצולים כמו ר"ע וחביריו רק מכח זכות יהודה שיפרע לו הקב"ה מדה כנגד מדה הי' ההכרח להציל אותם וכמו כן באברהם ה"פ בזכות יעקב פי' כדי שיצא ויזמנו יעקב וק"ל:

אתם זינקתם את בני בבשר. פי' לפי שהמתאוה לאכול ורואה ואינו אוכל ממנו הריר יוצא מפיו והוא לשון המשנה די אם זינקה:

פרק יז

פסקה ג

אל המשקוף בזכות אברהם. פי' לפי שכל מלכי או"ה היו משכימים לפתחו והיה משקיפן עליו:

המזוזות זה יצחק ויעקב שלא זזו מן הקב"ה כמו שהמזוזה אינה זזה מן הדלת:

פסקה ד

אבל לעתיד לבא הוא עומד ודן ואע"ג דקאמר שהישיבה הוא חומר הדין יותר מן העמידה וי"ל שם קאי על עיון הדין והכא מיירי בחומר המעשה לזה עמידה חמורה יותר מן הישיבה ודו"ק:

פסקה ה

י"א ע"י מלאך וי"א הקב"ה בעצמו ומה שאמר לנגוף וכו'. נ"ל שי"א הראשון סוברים אף שהקב"ה הי' בעצמו כדכתיב וה' הכה הי' מלאך ג"כ שם וי"א שלא היה שם אלא הקב"ה עצמו ולא מלאך ולזה הקשו הי"א הראשונים לי"א שאמרו שהי' שם רק הקב"ה ומהו לנגוף ולמה לא אמר להכות כמה דכתיב וה' הכה אבל לפי דברינו שהיה שם גם מלאך ניחא שהקב"ה המבחין בין טוב לרע הוא בעצמו הכה הבכורים כי הם החוטאים אבל הבכורים שבמעי אמן שלא חטאו היה המלאך נוגף אותם דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע ולזה אמר והמשחית יצא וגו' ולא אמר והמלאך לומר שכיון שניתן רשות למשחית אבל גבי הבכורים אמר והקב"ה בעצמו מחבל בכוריהם:

שהיו ראויות לילד. פי' שהיו ראויות לילד בכורים:

והקב"ה מפריש. פי' של והפלא ה' בין בכורי מצרים כתרגומו והפריש ה' וגו':

הן היו עסוקים וכו' והקב"ה וכו'. כשתעיין הי' עסק הקב"ה דוגמת עסקם ולבסוף מה שאמר שהיו טוחנין ולשין שהוא התחלת המצה שעדיין לא נגמרה וכן הקב"ה עקר נטיעתן של מצרים פי' שחבל אף העוברין במעי אמן והוא ג"כ דבר שלא נגמרה מלאכתו כדלעיל ומביא הפסוק קומה ה' באפך פי' שהמשחית הנקרא אף חבל את העוברים כדלעיל וסיפא דקרא הנשא בעברת צוררי קרי בי' בעוברת כנ"ל:

פרק יח

פסקה ד

אמר אליהוא. חבירו של איוב זהו אליהוא בן ברכאל רגע ימותו וחצות לילה. מכוון הטעם שהיה צריך להיות מכת בכורים מכוון ברגע חצות לילה לפי שאז משמש דין ורחמים כי עד חצי הלילה הוא דין ומחצי הלילה ואילך הוא רחמים וכאן היה מן ההכרח לעשות דין במצרים ורחמים לישראל להצילם וזה לא היה אפשר רק ברגע המכוון בחצי הלילה שהוא דין ורחמים ודו"ק כנ"ל:

למה מי הקשה אליו וגו'. פי' מי יקשה לב כנגד הקב"ה וישלם פי' ויהיה לו שלום:

פסקה ה

ובעקב זאת. עי' מ"כ ואני אומר שאמר ובעקב זאת פי' שלבסוף אני מביא ומלת עקב פירושו סוף וה"ק ובעקב זאת הואיל והבאתי עליהם מכות בכורים לבסוף אני מביא את כולם שאם הייתי מביא עליהם בתחלה מכת בכורים היה שולח אותם ולא היו המכות באי' עליהם עוד ולפיכך דוד מקלס ואמר ועקבותיך לא נודעו פי' דברים שאתה עושה בעקב פי' לבסוף לא נודעו שהיינו סוברים שיהיה מכת בכורים מתחלה כנ"ל:

פסקה ו

אמר האלהים למשה. זה הוא כמו ד"א ורוצה ג"כ לדרוש הפסוק של ועקבותיך נא נודעו וה"ק אמר אלהים למשה אין אתם יודעים אלא הדברים שאתם עושים אבל הדברים שאני אעשה לעתיד אין אתם יודעים כדמסיים ודו"ק:

פסקה י

באותה שעה ותחזק מצרים על העם. כמו עם העם כמו ונוסף על שונאינו פי' עם שונאינו וכן כאן היו מחזיקים ידם עם ישראל נגד פרעה:

ישמח צדיק. פי' צדיק הוא יוסף שנקרא בכל מקום צדיק כמו שכתבתי לעיל בשם הזוהר מאן דנטר אות ברית נקרא צדיק:

פסקה יא

כיון שיצאו אפו הבצק שלשו. פי' מדכתיב ויסעו מרעמסס סכותה ולא תהיה סובר שבסכות אפו ולפ"ז היה הבצק בשמלותם דרך יום אחד ואיך לא הי' מחמיץ ולפ"ז אמר ר' שמואל הגם שהפסוק ויאפו את הבצק נכתב אחר ויסעו מ"מ מדכתיב ויאפו ולא כתיב ואפו לפי שהוא לשון עבר שקודם נסיעתם מרעמסס אפו מיד בצאתם ולא היה נחמץ:

פרק יט

פסקה א

מהו כך אלא כשם שהלב וכו'. פי' שהוקשה להם הדביקות ו' של ובשמחתו לז"א כשם שהלב מרגיש הצער כן מרגיש השמחה ולפ"ז קאי מלת ובשמחתו לפניו ולאחריו:

היא לעצמה. פי' שלא בקשה רק על עצמה לפיכך לא נפקדה אלא עצמה אבל גבי שרה דרשו חז"ל וה' פקד את שרה שכל העקרות נפקדו לפי שהיתה מתפללת גם על אחרות:

אמרה השונמית וכו'. פי' שרוצה לפרש ובשמחתו אל יתערב זר לפי שאמרה כשם שעשית מתחלה בעצמך כן תעשה אתה בעצמך ולא ע"י אחר:

פסקה ב

הוי כל בן נכר לא יאכל בו מלת הוי טעות ושייך נדרוש שלאחריו אמרו רבותינו ודו"ק:

פסקה ד

כנגד הקב"ה שהוא סובל וכו'. פי' כנגד הקב"ה שפותח דלתיו לאורחיו מי שבא כמו אורח מחדש לעשות תשובה שסובל וכו' והקשה ר"ב א"כ על מי נאמר בחוץ לא ילין גר שדרשת ג"כ ענ קבלת בעלי תשובה ותרתי ל"א ומשני אלא וכו' פי' שעל הפסוק של בחוץ לא ילין גר נדרש דרש אחר כדקמפרש ואזיל:

יעקב ששמו ישראל. פי' שנדמה למלאך ע"ש שנצח למלאך ואתה לא דייך שאתה כמותינו וכו':

סוף דבר. פי' שלא נתיישבה דעתו בזה עד שהשיבו לו לבסוף תירוץ אחר וכו':

פסקה ה

אכל אותם. פי' אותן דכתיב בהם לא יאכלו בו ערלים ותשובה להם על מה שהיו יראים דלעיל ודו"ק:

מפני שהיו עייפים. פי' שהיו נפשם עייפים מן ריח רע של דם פסח ונתאוו לריח טוב של פסח וכן הוא במדרש חזית בפסוק עד שהמלך במסיבו:

חיי בדם פסח וכו'. מסיפא דקרא קדריש דכתיב ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי:

פסקה ז

כך קדש לי כל בכור. פי' כך פי' של וקדש והדר מפרש הפסוק של זכור את היום הזה כנגד מה וכו':

למה כי בחוזק יד ולא יראה לך שאור ז' ימים. קושיא הי' פי' מה שייכות השני פסוקים להדדי וכי בשביל שבחוזק יד וגו' לא יראה לך שאור ז' ימים ומשני כנגד ז' ימים וכו':

פסקה ח
יכול לא להעבירו מיד. פי' מדכתיב והיה כי יביאך אל הארץ דוקא ת"ל והעברת מדלא כתיב ויעבירו אלא לשון והעברת שאתה חייב להעביר פטר רחם על שחס וכו':

פרק כ

פסקה א
ונטל מקל ושרף. ה"ג ונטל מקד ושרף פי' כמו מוקד אש ונקט לשון שריפה כי במשל בחזרת הרחל אמר ושרף את כל העשב באחרונה וזה הדבר בנמשל היא כנגד שריפת העשב כי שרף העשב כדי שימותו הבהמות וחדא היא:

פסקה ב
שנאמר כל שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם פסוק הוא בירמיה נו"ן ופירושו שכל מי ששבה איזו שבוי מבני ישראל החזיק בו ולא רצה לשלחו כי היו מעולים וחשובים משאר אומות בחכמה ובאומנות ושאר מעלות:

פסקה ד
אף אני משליח כצ"ל. וטעות נפל בספרים ופירושו כשם שאתה קיימת חצי המצות ושלחת את האבות ועברת על החצי מצות ולא לקחת הבנים אלא השלכת אותן ליאור להמית אותן אף אני אקיים החצי ואקח את בתך לי ואותך אשליך לים:

פסקה ח
מי אמר ויי משה. נ"ל בן המחבר ע"ד שכתבתי לעיל שאמר משה שלח נא ביד תשלח שהיה משה ירא לילך למצרים בשביל שבועת יתרו וסבר כדיעה שבסימן רכ"ח שאף לצורך מצוה בעינן דעת המשביע והנה לדיעה זו ס"ל אף אם מת המשביע אין מתירין בלתי ידיעתו משא"כ לדיעה שפליג שם וס"ל שלצורך מצוה לא בעינן דעת המשביע ס"ל ג"כ אם מת המשביע מתירין ואיתא כי קרוב הוא קרובה אותה שבועה שאמר אם תשקור לי ולניני וגו' וכשראה משה שאמר הקב"ה שלא נחם הקב"ה דרך ארץ פלשתים מחמת הטעם פן ינחם וקשה למה לי זה הטעם תיפוק ליה משום כי קרובה השבועה של אבימלך אלא ע"כ כשמת המשביע מתירין וא"כ לצורך מצוה נמי מתירין וא"כ ראה משה שחטא במה שסירב וע"כ לא יכנס לא"י כנ"ל:

פסקה ט
טול אותן וכו'. פירש שיודע היה שהם מרגליות אך שלא היה מנוקבים ולא חשב אותן לכלום ונתן אותם לחבירו וגם הוא לא רצה ליקח אותן מטעם זה ואמר לו דרך גערה טול

אותן ואל אעמוד לפניך הרבה בהפצרות נטל הימנו כיון שנכנס למדינה למקום ישוב מקום שיושבים בעלי מלאכות הבקיאין במלאכת נקיבת מרגליות ישב וחרז אותן חרוז פי' מנקב אותם וכן צוארך בחרוזים שפירושו במרגליות מנוקבים:

פסקה י

לא כתיב כו'. פירוש שלא כתב בר אלהין אלא מלאכיה. וצ"ל ב' תיבות בר י"ה פירוש בר אלהין:

פסקה יט

עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות. וקשה דילמא על כל העוסקים במצות אמרה התורה זה ונ"ל לפי שקשה בפסוק זה שאמר ויקם משה וגו' והיה לו לומר ויעל משה כמ"ש יוסף והעליתם את עצמותי. אלא דנקט קרא לשון קיחה פי' שלקח העצמות במקום קיחת כסף וזהב מה שלקחו אחרים ונופל שפיר לשון ויקח ודו"ק:

ומניין היה משה יודע היכן היה יוסף קבור. מקשים העולם למה לא מקשה על הפסוק והיאך תלוי זה בדרוש שלפניו ונ"ל ליישב ע"ד דאית' ברש"י עצמות כל השבטים העלה עמו ומסתמא היו עצמות כל השבטים ג"כ נקברים במקום שהיו עצמות יוסף נקברים ופריך הכי על מה שמסיים אמר הקב"ה אתה לא בנו ולא בן בנו חייך וכו' ומניין פי' הואיל ומשה לא ידע היכן יוסף קבור כי שמא היה מוכרח ליקח אף עצמות יוסף הואיל והיה מחויב להתעסק בעצמות אבי אביו הוא לוי ומתוך שלא ידע איזו הם לקח כל העצמות וכוונתו היה רק על עצמות אבי אביו ומחויב בהם ודו"ק היטב וא"כ עיקר קושיתו הוא מניין היה יודע היכן עצמות יוסף קבור פי' מתוך שלא ידע מהיכן עצמות יוסף והיכן עצמות אבי אביו והיה מן ההכרח ליקח כל העצמות לזה משני שהגיד לו סרח בת אשר וא"כ היה לו ליקח רק עצמות אבי אביו מה שמחויב ולקח אף עצמות יוסף ע"כ א"ל הקב"ה חייך כו':

פרק כא

פסקה ג

והיו עיניך רואות את מוריך ואומר וכל בניך למודי ה'. פי' שלעתיד ילמדו מפי השכינה ממש ויראו בפנים של השכינה ומכח זה לא יהיה שכחה לעתיד וזה נ"ל שהיא כוונת הירושלמי ויתן אל משה ככלותו כל מ' יום היה משה לומד ושוכח עד שנתן לו הקב"ה התורה במתנה לפי שא"ל הקב"ה וראית את אחורי ופני לא יראו וא"כ מכח שלא יכול לראות בפני השכינה מכח זה מה שהיה לומד היה שוכח עד שנתן לו במתנה:

פסקה ה

קל מן שמיא נפל. פי' ששר שלו היה נקרא קל לפי שנ"נ קרוי אריה וכתיב אריה שאג מי לא ייירא ע"כ נקרא שם השר שלו קל לשון קול כנ"ל:

פסקה ו

לא כך אמרת שאין הים נעשה יבשה. פי' לפי שהיו באותו פעם חוטאים ואינו ראוי לעשות להם גם ולכך לא אמר לשון שאין אתה קורעה רק שאין הים נעשה יבשה דהיינו ממילא בלי נס והשיב לו הקב"ה שאין הבקיעה יהיה כפי מחשבתו שיצאו המים חוץ לגבול רק יהיה כמו בבריאת העולם שנקוו כל המים אל מקום אחד וכן היה התנאי וכן היה המעשה נצבו כמו נד נוזלים ולא היה שינוי הטבע וכך היה התנאי ודו"ק:

וכל הנסים היו ע"י משה וכו'. פי' ממשמעות הכתוב דכתיב ויט משה וגו' תהיה אתה סבור שכח משה עשה זאת לפיכך הקב"ה משבח אותו אבל נכתב הפי' בצידו מוליך לימין משה זרוע תפארתו שנתן ימינו לימין של משה כדלעיל לפי שלא רצה הים לקרוע עד שנתן הקב"ה ימינו וכו':

פסקה ח

יסיעו דבר מלבן. פי' מה שאמרו המבלי אין קברים ולא האמינו לדבר זה יסיעו מלבן:

כבר הכתבתי עליך. צ"ע ליישב כל הדקדוקים שיש כאן והנה אבאר הכל בתכלית הקיצור וה"פ דקאי על מה שאמרו לעיל שלא רצה הים לקרוע ואמר אני גדול ממך שנבראתי תחלה לז"א כבר הכתבתי עליך בתורה שהיה קודם הבריאה אך שהוקשה להם והלא המים קדמו לבריאת העולם לז"א אפי' יהיה כדבריכם שהיית באותו פעם אתה והוא ברשותי מ"מ כבר עשיתי אותו גזבר עליו הגם שעדיין לא נולד עכ"פ כתבתי עליו בתורה קודם שיהיה גזבר דכתיב וגו':

פרק כב

פסקה א

וכל א' וא'. פי' שנשבעתי שלא אביא על הרבים בבת אחת ופעם א' אבל על היחיד אני מביא ואגרר את כל א' וא' לתוך הים:

שעלים תנינא חסר על שם שעלו של ים ה"ג שעל ים. וה"פ לפי שהיו ערומים כשועלים שאמרו נחכים עליהם לדונם את ישראל בדבר שלא יכול הקב"ה לפרוע מהם והקב"ה הביא את כל א' וא' לתוך הים כדי לצאת ידי השבועה של מבול ומטעם זה שועלים

קדמאה הוא מלא פי' לפי שהיו ערומים ונכלו ערמות על ישראל לדונם במים ותנינא שעלים חסר פי' שעל לים פי' לשון יחיד שלכל אחד ואחד גרר לים ודו"ק היטב:

פסקה ב

לא יחסרו כצ"ל. או י"ל לא אחסיד בתמי' וכי לא אעשה חסד לאותן ב' ידים וכו':

פרק כג

פסקה א

אז ישיר משה הה"ד נכון כסאך מאז וגו'. לפי שקשה לר"ב לשון ישיר שהוא לשון עתיד אלא ע"כ הקב"ה לא נתיישב כסאך דאי' שאין הכסא שלם עד שימחה את עמלק וא"כ ה"ק הכתוב אז ישיר פי' שאמרו ישראל אז באותו פעם שירה כמו שיאמרו שירה לעתיד פי' שהיה הכסא באותו פעם שלם כמו שיהיה לעתיד לפי שעדיין לא הרשיע עמלק:

פסקה ב

אמר ר"א מתרץ ג"כ הלשון אז ישיר כו' ע"ש עתיד ויאמינו בדברו ישירו תהלתו. ואני בן המחבר לא אחריש בדי"ו מה שחדשתי טעם ראוי ונכון על שאמרה התורה אז ישיר לשון עבר ולשון להבא ע"ד דאי' גבי יהושע וידום השמש במדרש ש"ט והובא ברש"י במס' עבודת כוכבים וז"ל לפי שהשמש כל זמן שהיא מהלכת ברקיע היא אומרת שירה ואמר לה יהושע שתהיה שותקת ותעמוד במקום אחד והוא יאמר שירה תחתיה וזש"ה אז ידבר יהושע ולא כתיב דיבר יהושע אלא שאמר שירה על שביטל השמש מן שירה שלה אמר יהושע בשבילה שירה ונופל שפיר לשון ידבר על אדם המדבר בשביל חבירו עכ"ל שם וכאן היה ג"כ כגוונא דא דאי' ולא קרב זה אל זה כל הלילה ביקשו מה"ש לומר שירה אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים וכו' וא"כ על ידי ישראל בטלו השירה שלהם לכך כשעלה מן הים כבר היה חלף ועבר זמן השירה של מ"ה ולא היו יכולים לומר שירה כדאי' יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמו שבלילה דוקא אומרים מה"ש שירה ולא ביום ע"כ אמרו ישראל שירה תחתיהם וז"ש הכתוב אז ישיר וגו' את השירה הזאת דייקא פי' מה שהיה למ"ה לומר אמרו הם בשבילם מכח שנתבטל על ידיהם ודו"ק היטב:

פסקה ה

תשורי מראש אמנה עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא. נ"ל דה"פ לפי שישראל קודמים למ"ה בשירה מטעם שמא ימות א' מהם לעתיד שלא יהיה מיתה בעולם אזי יאמרו לעתיד פי' באחרונה ותיבת לבוא הוא טעות סופר כנ"ל ובספר של"ה אי' וז"ל פי' על המדרש הלז' ולפי שישראל על הים לא אמרו שירה עד שראו הנס כדכתיב וירא

ישראל וגו' ויאמינו וגו' אז ישיר משא"כ לעתיד יהיה האמונה שלימה אצלם שיאמרו שירה קודם עשיית הנס וז"פ תשורי מראש אמנה וא"כ ה"ק עתידין ישראל לומר שירה לעתיד פי' שיאמרו שירה לעתיד על הנס שיהיה אח"כ:

פסקה ז

ולמה כך אמר הקב"ה למ"ה לא מפני שאתם שפלים וכו'. המדרש זה אין לו שחר כלל מה ראו מ"ה להקדים ומה השיב להם הקב"ה ונ"ל ניישב ע"ד שכתבתי לעיל בשם ספר של"ה שישראל לא יפה עשו שאיחרו השירה כ"כ והי' להם לומר שירה קודם עשיית להם הנס והנה ע"פ הדין מי שעבר תפלת שחרית יתפלל אח"כ שתים רק שאותה שהיא לתשלומין היא באחרונה וא"כ סברו מ"ה הואיל ושירה של ישראל הי' לתשלומין ושירה שלהם חובה שלהם ראוי להקדים לפי שהיא ואעפ"כ אמר הקב"ה אז ישיר פי' שיקדימו ישראל והיה קשה למ"ה למה כך שהוא נגד הדין לז"א א"ל הקב"ה לא שאני משפיל אתכם וכו' אלא שמא ימות פי' שגם שירתם חובה כי לא עברו כלום מה שלא אמרו שירה קודם הנס כי איך הם יכולים לומר שירה קודם הנס ולהזכיר שם הקב"ה בשירה כי פן ימות קודם הנס ונמצא שהזכיר ש"ש לבטלה כמו דאי' שלא יאמר אדם לה' עולה וכו' וא"כ אדרבא שירה שלכם היא תשלומין ושירה של ישראל היא חובה שלא הי' רשאי לומר קודם הנס ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר ליישב על פי פשוטא והטעם ששירת מ"ה היא רק תשלומים לפי שזמן שירתם היה בלילה כמו שכתוב נעיל ודו"ק:

פסקה ט

הוי משפט עשה. פי' שעשה הכל במשפט פי' בחשבון ולא יותר כי לפי מה שהכה אותם באצבע מ' מכות מגיע על יד ר' מכות ונ"ל דנקט משפט עשה דאי' בתוס' דפסחים בפ"ק ע"פ וז"ל פרך הוא אותיות וג"ל בא"ת ב"ש מלמד ששיעבדו מצרים בהם ל"ט מלאכות וא"כ הם ראוים ללקות ארבעים כמנין מלקות רק שלגבי ישראל הקב"ה עושה לפנים משורת המשפט ופוחת א' מן המנין כדרך שאדם מכה את בנו שמחמת אהבתו פוחת לו א' מן המנין משא"כ לעובדי כוכבים מכה מנין שלם וזש"ה תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה שבישראל מצינו בקללות צ"ח והוא נגד מלקות דב"ד של מטה שהוא מ' ומלקות של מעלה הוא ס' והיה ראויה להיות הקללות מאה רק שנפחת להם מכל מנין אחת ובעובדי כוכבים הוא מכה אותם מאה בשלימות לכך לקו במצרים מ' נגד מלקות שלימה וזה שמדייק הוי משפט עשה כדין ומה שלקו על הים מאת ה' מכות ה' פעמים מ' נ"ל מטעם שהיו ישראל ה' פעמים כמו שהיו ראוי' להיות כדאי' לקמן וחמושים עלו א"כ היו ראוים המצרים ללקות ה' פעמים מלקות ארבעים וק"ל כנ"ל לענ"ד:

פסקה י

בנות ירושלים עתידה ירושלים להיות מטרפולין וכו'. כדכתיב אשדוד ובנותיה שפירושה כפרים כך נקראים כל הארצות בנות ירושלים ע"ש שכל הארצות יהיה לה ככפרים והיא תהיה מטרפולין:

פרק כד

פסקה א

הלה' תגמלו זאת. צ"ע מה רמזו בזה שכתבו ה' למטן ולמ"ד למעלה ואפשר לומר שהי' כותב ה' למטן פי' שהנקודה שבתוך ה' הי' מושך מעט למטה והצוואר של למ"ד הי' מושך למעלה לפי ששיתפו פסל מיכה להקב"ה כדמסיים בסמוך ע"א שיטה י"א ונרמז במשיכת הה"א למטה פסל מיכה. ובלמ"ד למעלה הקב"ה כמו שאמר בסמוך על פסל מיכה אמר היה יורד עמם לים ועל הקב"ה אמר כלפי מעלה אבל לפי' מ"כ קשה טובא. חדא מה שאמר למטן למעלן והי' לו לומר למטה למעלה אבל לדידי ניחא דקאי על האות עצמו שהי' נכתב בשורתו רק שהיה נמשך וגם המדרש שלאחריו אין לו שום דביקות וגם בהתיבה עצמו לפי פי' מ"כ אין להם שום פי' כלל אבל לדידי פירושו ה' למטן דהיינו פסל מיכה צרפתם להקב"ה שהוא למעלה וק"ל:

הסיען מחטא. פי' מחטא של ים סוף דכתיב וימרו על ים סוף ומשה החזירן בתשובה כדלעיל ובחנם דחק בעל מ"כ ופי' מה שפי' [בעמוד הקודם]:

פסקה ג

יכול אף ישראל לא קבלו שכר. וקשה וכי סלקא אדעתי' לומר כן וי"ל שהי' ה"א שדור המדבר שראו עין בעין השכינה והיו כמוכרחים לעבוד את ה' ולא יקבלו ח"ו שכר:

לעונשין הם כצאן ולשכר וכו'. פי' לעונשם אין הקב"ה מקפיד עליהם כמו צאן ולשכר הם כאדם שאדם הוא עולם קטן:

אי מה צאן מתוקן לטביחה. וקשה מהיכא תיתי למשול אותם לדבר רע וי"ל דה"א ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו פי' שנותן להם כל השכר בעוה"ז ונוטר העונש לעוה"ב ח"ו כדרך הצאן שמאכיל אותם ועושה להם כל הטובות ומוכנים לשחיטה כמש"ה ואויבי ה' כיקר כרים ומה שמסיים כל מי שנוגע בהם וכו' פי' להורות שלעולם שכרן מתוקן לעוה"ב ועונשן הוא בעוה"ז מה שהם עומדים לשחיטה שהם הפקר כמו הצאן שכל מי שלוקח אותם שוחטם וא"כ די להם זה העונש בעוה"ז ודו"ק היטב:

פרק כה

פסקה א

לחם מן השמים הה"ד כל אשר חפץ ה' עשה. פי' לפי שקשה למדרש למה שינה הקב"ה הטבע לתת מן מן השמים והיה ראוי להיות מן הארץ וז"ש הה"ד כל אשר חפץ ה' עשה כדאי' במכילתא וז"ל חביבים ישראל ששינה להם הקב"ה מעשה בראשית והוריד להם מן מן השמים שהוא נגד הבריאה שהיה במעשה בראשית:

הברכות מן השמים. וקשה מאי נ"מ אם הם מן השמים או מן הארץ וי"ל לפי שכשיבואו מן הארץ יכולים אח"כ להשתנות ע"י מזלות מן השמים משא"כ שכשיבואו מן השמים לא ישונה אח"כ ע"י מזל השמים כן מצאתי בספר יפה עינים:

פסקה ג

בחורים היו טועמים וכו'. וקשה למה לי זאת והלא אי' לעיל שהי' המן נשתנה לכל אחד כפי טעם שרצה לטעום וי"ל שלפעמים יאכלו כאשר יזדמן מבלי מחשבה ועוד שלפעמים אדם מבקש תאותו אף שמזיק לו לטבעו לבריאת גופו לזה הוצרך הקב"ה לשנות הטעם שיהיה בריא לגופו וכשיראה האדם שהקב"ה מזמין לו הטעם מה שהוא טוב לגופו לא ישאל לילך אח"כ אחר תאוותו מה שמזיק לגופו וזה שמדייק בספרי שירד המן לכל אחד לפי כחו פי' לפי בריאת גופו שלא יזיק לגופו וק"ל:

פסקה ו

המים מלמעלן והלחם מלמטה. פי' התבואה על השדה עושה מלמטה מן הארץ והגשם מלמעלה אבל הקב"ה וכו':

פסקה ז

ולמה לא אמרו שירה על המן. פי' בל"ז לא הי' קשה קושיא זו שהייתי אומר הואיל והמן לא היה בזכותם אלא דרך מתנה ואין לאדם שמחה ונחת רוח במה שניתן לו דרך מתנה בזכות אחרים ולכך לא היו אומרים שירה משא"כ עכשיו שיליף שהמן ירד בזכותם קשה שפיר מ"ט לא אמרו שירה:

באר שהי' חביבה להם וכו'. וזה שמסיים הפסוק עלי באר ענו לה פי' שניתן להם רשות מן השמים לומר שירה כמו שמצינו שכתיב והם יענו השמים ומה שאמר כאן ענו לה קאי אשמים וק"ל:

וכן לעתיד וכו'. וקשה והלא לעתיד לא יהיה אכילה וי"ל דאתי' כמ"ד לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלים אותה א"כ לעתיד אף שיהיו כמ"ה מ"מ יאכלו את המן שהוא מאכל של מ"ה מאכל רוחני:

פסקה י

להראות מעשיהן. פי' החטא מה שהותירו מן המן שיתכרסם הדבר:
כיון שכעס שכח. והקשה יפ"ת והלא הי' ראוי לומר להם דין זה שלא ילקטו בשבת וירד להם ביום ו' ב' עומרים תיכף ביום א' כמו שאמר להם כל הפרשה של מן והשכחה הי' ביום א' והכעס הי' אח"כ ביום ב' כשהותירו וי"ל שמשה מתחלה לא אמר להם בכוון ביום א' שהיה סובר לומר להם ביום ו' ודבר בעתו מה טוב אמנם כשראה שהותירו והבאיש היה ראוי לומר להם שביום ו' אף שיותירו לא יבאש רק מתוך הכעס שכח לומר ביום ב' כנ"ל:

פסקה יא

משל למלך וכו' עד העובר ביניהן חייב. והטעם שב"נ חייבים על שמירת שבת לפי ששבת מורה על חפישת מן המזלות וב"נ הם תחת המזלות ועוד ששבת מורה על עוה"ב ע"ד ו' אלפים הוה עלמא ואלף ז' הוא עוה"ב ואין לדור של נח חלק בעוה"ב:

פסקה יב

מה כתיב אחריו אז תתענג על ה'. ושם נאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך והוא כמו ג"ש שכל מה שאתה גוזר אני מקיים אבל פי' מ"כ לא עמדתי על דעתו:
מכאן הי' ר"י אומר לכל ביתא חבל לכוותא. פי' הגם שהי' למקנה לשתות כיון שלא היה להם מה לשתות לא יספיק גם למקנה כי הם ישתו ולא המקנה כי אדם קרוב לעצמו ונמצא שלא יספיק לא להם ולא למקנה וימותו שניהם לז"א אני ומקני וגו' אבל הי"א מתרצים שאמרו אני ומקני שבוודאי אם היו שותים הם לבדם היה מספיק אלא שחביב להם המקנה כמו חייו וירצו להשקות גם כן המקנה ולא יספיק לשניהם ודו"ק אבל מתנת כהונה פירש פירוש אחר:

פרק כו

פסקה ב

ורבי נחמיה אומר וכו'. רוצה לתרץ לפני העם לסמוך אל וקח אתך מזקני ישראל לומר מאחר שהלך לפניהם יאמרו שמצא שם מים מוכנים לז"א מי שיש בו גאוה פי' על שלא לקחת אותו עמך ידבר כנגדך זה שהיה שם מים לכך וקח הזקנים אתך לעדות אבל דברי

ר"מ אין לו שום סמיכות לאחריו וק"ל. אם מבקשים הם וכו'. פי' מן איזה אבן שירצו תתן להם מים ודייק דאם היה לו רק אבן אחד ידוע הוה ליה לכתוב והכית את הצור בה"א הידיעה אלא כתיב בצור באיזה צור שירצה. ומה שאמר מן האבן הזו ולא אמר מן איזה אבן שירצה צ"ל לפי שהקב"ה אמר הנני עומד על הצור והכית בצור לז"א אפילו ירצו מן הצור שאני עומד עליו תתן להם מים:

כיון שיצאו המים השקו כל אהליהם של ישראל. נ"ל שרצונו לומר שהיה כ"כ מים הרבה שהגיע לאהל של כל אחד ואחד באופן שלא יצטרך לטרוח ולילך אל הצור כי המחנה של ישראל הי' י"ב מיל והי' טורח גדול לכל אחד לילך אל הצור ודייק מדאמר הקב"ה למשה ויצאו מים ושתה העם וקשה לו כפל כי בוודאי אם יהיו מים ישתו העם ועוד למה אמר לשון יציאה אלא כוונת הקב"ה לומר שמיד שיצאו המים ישתו העם כי יצאו למרחוק אל כל האהלים:

ומה מריבת היתה שם רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. נ"ל דבמלת מריבה קמפלגי רבי יהודה אומר וכו' שהוא לשון רבון ור' נחמיה אמר שהוא לשון ריבוי וסיפוק ורבנן אמרי שהוא לשון נוטריקון מהרהר בו וכן דייק המדרש לדרוש נוטריקון הגם שהוא קצת נגד הלשון ונ"ל דפליגי בפלוגתא דרבנן ור' אבא בדף ל"ז ע"א וז"ל זה ארבעים שנה לא חסרתם דבר שהיו מדברים מה שהם רוצים לטעום ור' אבא אומר שהיו מהרהרים ולא היו צריכים להוציא דבר מפיהם וא"כ רבותינו דכאן שס"ל שהיו אומרים אם מהרהרים אנו בלבנו וכו' ע"כ ס"ל כדלעיל שהיו צריכיה דוקא להוציא דבר מפיהם דאל"כ אלא שהיו רק מהרהרים בלבם א"כ האיך יאמרו אח"כ אם יודע מה שאנו מהרהרים הרי מכח המן ע"כ ראו שיודע השי"ת אף הרהור שבלב אלא ע"כ ס"ל לעיל שדבר היה מדברים והיו צריכים להוציא בפיהם דוקא ולא בהרהור כל דהו כנ"ל מה שא"כ לר"י ור"נ לא ס"ל כרבנן דלעיל בדף ל"ז אלא ס"ל פי' זה מ' שנה לא חסרתם דבר אפילו דיבור לא היו חסרים והיו רק מהרהרים וא"כ ראו בחוש ובעין שהקב"ה יודע כל הרהורים והיאך אמרו אח"כ אם יודע מה שאנו מהרהרים אלא ע"כ שלא אמרו זה רק אמרו אם רבון הוא על המעשים וכו' ודו"ק היטב:

אמר כו'. פי' שכך א"ל הקב"ה שיהיה המטה תמיד בידו:

פרק כז

פסקה א

שלא תכנס וכו'. פי' לא תירש את ארצי אלא תהיו מגלים מביתי כדריב"ל וכו':

פסקה ב

הקב"ה א"ל צא. פי' שהקב"ה אמר למשה שיצא לקראת יתרו דכתיב ויאמר אל משה אני וגו' אני קאי על הקב"ה על שם אני שאמרתי והי' העולם חותנך יתרו בא אליך וגו' פי' הקב"ה א"ל למשה בשורה שיצא לקראתו וק"ל:

פסקה ה

דלתי לאורח אפתח זה יתרו שהוריד לו הקב"ה את המן. וא"ת והלא גם הערב רב אכלו את המן וי"ל שלא היו אוכלים רק שיורי המן מה שהיה נמס מן החמה כדאיתא בזוהר ומחמת זה נתקנאו ערב רב בישראל והחטיאום בעגל:

פסקה ו

עמד על עמלק ומחה שמו. פי' בלעם מחה את שמו במה שאמר ואחריתו עדי אובד כמו במשל של ציד ולא כמו שהעולם סוברים שעמד קאי על מחיית עמלק מלשון מחה תמחה כי לא יתיישב פירושם על נכון דוק ותשכח כדברי וק"ל:

פסקה ח

הוסיף לו אות. וא"ת מה טעם לאות שנתוסף ליתרו בכולם מצינו טעם על מה שנתוסף אמנם כאן אין טעם לוי"ו שנתוסף וי"ל שנתוסף לו ו' מעלות שיהיה במשיח כדכתיב והריחו ביראת ה' וגו' וקחשיב שם ו' מעלות כן הי' ליתרו. ובספר של"ה אי' על שם שקיבל תורה ומצות כי המצות הם תרי"ג צא מהם ז' מצות שהיו לו כבר ז' מצות ב"נ ורות הית' ג"כ נקראת רות על שם זה תר"ו מצות שקיבלה וק"ל:

פסקה ט

משל למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב' כוסות. וא"ת דבמשל כיון שנשבר הכוס אין לו תקנה וכאן היה להם תקנה בתשובה וי"ל מ"מ צדיק גמור עדיף כן איתא ביפ"ת:

משל לרופא וכו' עד האוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים שמעו ותחי נפשכם. פי' שע"י ששברתם נעשה ע"י נשמע זה דתשובה יהיה לכם תקנה וק"ל:

פרק כח

פסקה א

מהו עלית. פירוש שקשה למדרש קושית הגמרא שמעולם לא ירדה שכינה וכו' לז"א שעלית לשון עליה שנתעלה לנצח את המלאכים ונתעלה יותר מן המלאכים:

ד"א שעלה עד מעלת הקב"ה ודיבר עמו ה' פא"פ בלתי אמצעי ועוד שגברה ידו על ידי הקב"ה ע"ד מי מושל בי צדיק וז"פ עלית פירוש שנתעלית ב"ו על גזרת הקב"ה ולזה מביא דרש דר"ב שהיה ב' טפחים ביד הקב"ה וכו':

שבית שבי יכול מפני ששבה וכו'. וא"ת וכי התורה כאנוסה אצלנו הלא התורה נשארה כתובה למעלה באש שחורה ע"ג לבנה רק שהעתיקה משה כדי לפרש הענין פירוש יפ"ת כי האותיות הם חיות ורוחניות כמו מ"ה וז"ש אותיות פורחות וגבי ר"ח ב"ת איתא ג"כ שהיו אותיות פורחות מן הס"ת וע"י הכתיבה נתקשרו בגוף כנשמה בגוף ומטעם זה נקראת שבויה בגוף. והר"ן כתב שמטעם זה נקרא שבויה שלפי שבב"ד של מטה אזלינן בתר רוב אע"פ שהוא נגד הדין וגם ע"ד דאיתא גבי קידוש החודש אני ואתם נלך לב"ד של מטה:

יכול מפני ששבה. ג"כ פירושו ע"ד שפי' הר"ן פי' הואיל ונמסרה התורה לב"ד שלמטה להכריע יכריעו בעיון מעט וז"פ חנם פירוש בלא הטרחא ת"ל ולקחת שצריך עיון רב כדרך שטורחין בעלי מקח בטורח גדול א"נ י"ל דה"פ יכול מפני ששבה פי' שמא תאמר שהתורה שבכתב היא עיקר ת"ל לקחת שצריך עיון בתורה שבע"פ כדרך לקיחה בטורח ובדמים:

פסקה ד

וכן דבור זכור וכו'. עיין פי' מ"כ ויצא מן הפשוטא וה"פ פי' הדיבור של זכור את יום השבת לקדשו שאסר בעשיית מלאכה והדר התיר וציוה להקריב שני כבשים בשבת וק":

פסקה ו

ולא יסף. כל הנהו תלתא במלת ולא יסף קמפלגי ר"י דרש ולא יסף כמו לא יוסף פירוש לפי שנחלק לע' לשון וא"א להוסיף עוד על ע' לשון כי אין בעולם יותר מע' ל' ורשב"ל אומר שממנו נתנבאו כל הנביאים לפ"ז יהיה פירושו לא יסף לא יוסף עוד קול אחר לנביאים א"א מזה הקול יתנבאו ע"ד דאי' בירושלמי שכל הנביאים קבלו נבואתם מהר סיני ורבנן אמרי שלא הי' לו בת קול פי' קול הברה כי כשאדם מוציא קול נדמה לו שאחד צועק כנגדו והוא כמו שני קולות וזה היה כדי שלא יאמרו ח"ו שיש ב' רשויות ולפ"ז יהיה פי' ולא יסף ולא יוסף קול הברה אלא קול אחד היה:

בכח כל הקולות. פי' בכח שאר קולות של בני אדם ולא בכח של הקב"ה וכדלקמן שאמרו בכח של כל אחד ואחד:

פרק כט

פסקה א

אלו היה כתוב קול ה'. לשון יחיד היה משמע בכחו של הקב"ה מה שא"א לעמוד בה לכן אמר קול אלהים שהיא לשון רבים להורות שהיו הרבה קולות לכל א' לפי כחו וק"ל:

פסקה ב

יכול אע"פ שהיו רבים דחוקים היו. פי' אע"פ שיש להקב"ה מלאכים רבים לאין מספר ולקח רק אותן כ"ב אלף הנאין והמשובחין ופן תאמר שלא לקח הקב"ה יותר מפני שיהיה להם דוחק לעמוד בהר סיני א"נ צ"ל לפי שפליגי בגמרא בפי' שנאן חד מ"ד ס"ל שמרכבה של הקב"ה הוא י"ח אלף ויליף מכח אל תקרי שנאן אלא שאינן פי' שחסר ב' אלפים מן רבותים וא"כ למ"ד זה קשה שהיה לתורה לומר בקיצור שמונה עשר אלף אלא שיש ה"א ללמוד שחיסר הקב"ה שני אלפים מכח שהיה המקום דחוק לעמוד אבל למ"ד שהיה רכב של הקב"ה כ"ב אלף לא יהיה ה"א נלמוד כך לז"א המדרש יכול אע"פ שהם רבים פי' למ"ד שהם חסרים ב' אלפים ע"כ יהיה לך ה"א מפני שהם דחוקים אלא אע"פ שהם רבים פי' למ"ד שהמרכבה הוא כ"ב אלפים מ"מ ה"א לומר שהיו דחוקים על שלא לקח מלאכים בלתי המרכבה ודו"ק היטב. וכך שמעתי בשם גאון אחד:

פסקה ה

נ"ל שצ"ל אני ראשון שאין לי אב ואני אחרון שאין ני בן ומבלעדי וגו' שאין לו אח והטעות נתהוה מאחר שבמשל אומר אח קודם לבן ושם מזכיר הקודם והשוה והאחרון כסידרן אבל בנמשל נופל לשון ואני אחרון על הבן וק"ל:

פרק ל

פסקה א

אימתי וכו'. לפי שקשה למדרש האיך תלוי העוז שהוא הגבורה במשפט לכן פירוש כשעושה דין בא"ה אז נותנים לו להקב"ה העוז ומלך זה הקב"ה:

העוז של מ"ה הקב"ה. פי' שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה שמדת ב"ו שכשהוא גבור מעביר המשפט משא"כ הקב"ה וכו':

אמרו ישראל וכו'. השתא בעי לפרש ועוז מלך וגו' פי' אף שהעוז ביד ה' לכלותם כרגע הוא מאריך להם למה מפני שמשפט אהב מאחר שלא נתמלא עדיין סאתם וזה שמסיים עד שתגיע עונתן ליבצר כלומר שעדיין לא נתמלא סאתם:

והם עונים וגו'. פי' לפי שישראל רוצים שימהר ויחיש ה' את הגאולה והקב"ה אינו עושה כן למשל כי הקוטף כרמו קודם זמנו אף שיטיב בעיניו כשיהי' חומץ מ"מ לא יענו אחריו העולם פי' שבטלה דעתו אצל כל אדם ע"ד אין אומרים שירה אלא על היין וק"ל:

פסקה ג

אתה מוצא כל תולדות וכו' תירוצא הוא עד סוף המדרש שמסיים להוציא יעקב מכלל הרשעים:

פסקה ה

שנאמר כי אתה קנית כליותי וגו' נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד כצ"ל. ומה שאמר מה ענין אלו לאלו פי' משפטים ליציאת מצרים ומתרץ כי תקנה עבד עברי לפי שקניתי אתכם במצרים שש שנים כנגד ששת ימים עשה ה' וגו' וכן כולם:

ובן דוד משבח. להמשפטים והוא התורה דכתיב הללויה וגו' וכתיב בתרי' מגיד דבריו ליעקב ומשפטיו לישראל:

הזהיר הקב"ה בק"ו. שכמה אזהרות יש כאן כגון מכה אביו. זה א"צ לכתוב כי היא מלתא דאתיא בק"ו מחם אבי כנען אלא מכה אביו ואמו לא בא להורות על אביו ואמו כמשמעו אלא כמה אזהרות ילפינן מיני' וקאי על הקב"ה והתורה וכדמפרש ואזיל:

ומי היו. פי' שאמרת ק"ו מחם שמי שעובר התורה שיהיו הוא ובניו עבדים לעולם אלו י' שבטים שגלו וכו':

והיא מגדלתך בסיני כצ"ל. פי' שניביא ראיה למה נקראת התורה אמך לפי שהיתה מגדלתך בסיני ומביא ראיה מפסוק בדרך חכמה הורתיך מלשון הריון:

פסקה ו

וכן דוד אמר אל וגו' ונוקם על עלילותם. פי' אפילו עד קטן כגון עובר במעי אמו אתה נוקם:

פסקה ז

לפיכך ה' בקר שלמנו. נ"ל טעם למה קורא לדור המדבר שמתו ה' בקר לפי שכתוב גבייהו וחמושים עלו אחד מחמשה וכו' א"נ י"ל לפי שמתו ה' צדיקים במדבר אהרן משה נדב ואביהוא ומרים:

ושגנבנו ליוסף. פי' כמו ד"א:

פסקה ט
ואפילו אדם עובר עבירה. פי' אפילו עבר והוציא לר"ה אינו נקרא טלטול עד שיוציא יותר ממלא קומתו וגבי הקב"ה לא די שא"א לצייר ר"ה אפילו מלא קומתו לא תצייר בו כי מלא הארץ כבודו כדכתיב את השמים וגו' וק"ל:

פסקה יא
הדא הוא דכתיב מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו כצ"ל. ומלת משים קדריש שהוא לשון משפט כדכתיב אשר תשים לפניהם:

פסקה יג
ואיש תרומות יהרסנה זה חכם וכו'. ודריש תרומות מלשון הפרשה כמו שפי' רש"י בחומש ופירושו הכי איש תרומות פי' שפורש עצמו מדין ואומר עסוק אני וכו':

פסקה יד
והנביא צווח. פי' מה שאמרתי כח היראה שהיא גדולה כ"כ והנביא צווח ומזהיר על המשפט ולא הזכיר יראה משמע שהמשפט גדול יותר:

פסקה טו
לפי שחביביה. מלתא באנפי נפשה היא ניתן טעם למה נסמכה פרשת משפטים לדברות וקאמר לפי שעשה משפט במצרים לפי שצערו לישראל שחביבים בעיניו הזהיר לישראל ג"כ שאם יעברו על הדברות יעשה ג"כ בהם משפט כמו שראו במצרים ומה שאמר אלו הסופרים זהו הדרש אמנם הפשוטא קאי על ישראל וק"ל:
לא הניח שלא היה מצערו. פי' לא סגי בלאו הכי שלא היה מצערו במלאכה:

פסקה טז
נאה לאלהים הדין. כי אפשר לו לשומרו כי לא ישא פנים אבל ב"ו א"א שלא ישא פנים ומביא ראייה מאברהם מאחר שעמד בי' נסיונות היה מן הראוי לו לישא פנים על מה שדיבר דבר אחד במה אדע והוא לא נשא לו פנים וא"ל ידוע תדע וגו' והדר אמר המדרש אפילו היה הקב"ה רוצה לשאת לו פנים אלא הוא עצמו ביקש שישמור המשפט כמה שאמר השופט כל הארץ וגו':

פסקה יז
אלא מתוך מריבה והזהיר אלהים כאן שנאמר כי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף אם יקום והתהלך בחוץ כצ"ל. והוחלף אותן ד' תיבות. והזהיר אלהים כאן שנאמר לשיטה שלפניו ודו"ק:

והוא הורגו. פי' יצה"ר הורג את האדם שהוא המסית והוא הדיין והורג לאדם וע"ז מביא הפסוק ממנו משפט ושאתו יצא פי' שהוא משיא אותו לעבירה ואח"כ הורגו:

פסקה יח

גינו אותו בפורפירא. פי' שהיו מגנים אותו מה שהלך בבגד פורפירא והניחו מעשיהם ועסקו לדבר במלבושי המלך ואמר המלך חייכם שאני מחליף שמלותי ואפרע מכם כך אמרו הרשעים כשראו להקב"ה שהראה את עצמו להם עתיק יומין כמו זקן יושב בישיבה כלו' שהוא זקן אלא שיגעו במעשיהם פי' שהיה להם לייגע במעשיהם ולא לדבר על כבודי חייכם שאני מחליף שמלותי ואפרע מכם וק"ל:

פסקה כב

שנאמר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובי'. וא"ת והלא פסוק זה נאמר גבי ישראל וי"ל מדקאמר נתתי להם חוקים ומשפטים בל יחיו בהם מכלל דאיכא משפטים שאינם של חיים ומאי נינהו אלו משפטי עובדי כוכבים וקאמר שבחטא ישראל יתן להם המשפטים ההם וק"ל:

פסקה כג

שלא נתן לכם את התורה אלא ע"מ וכו'. פי' בת"ח במי שרוצה לעסוק בתורה כל היום ולמנוע עצמו מן הדין מיירי וקמ"ל שלא ניתנה התורה אלא כדי שיעשה הדין וק"ל:

פסקה כד

אין שונאו וכו'. פי' אין בעולם מי ששונאו לנ"נ יותר מן הקב"ה וישראל שהיו שונאים לנ"נ לפי שהחריב בהמ"ק והאיך אמר שהחלום הרע הזה הוא על שונאו של נ"נ אלא לבו הי' כנגד הקב"ה הגם שדיבר עם נ"נ לפיכך מה שאמר וחלמא לשנאך פירושו על שונא של הקב"ה:

אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו. ויש להתבונן וליתן טעם על זה מדוע כן וא"ת כדמסיים הואיל והשכינה עמהם בגלות והלא בכל ב' מלכיות הי' השכינה עמהם בגלות ונ"ל בן המחבר ואגב זה יתיישב ג"כ מה דאי' בזוהר על פסוק ביום ההוא אקים סוכת דוד וגו' בכל הגאולות היו ישראל צריכים לעזור את עצמם במצות ומ"ט כדי שיגאלו משא"כ בגאולה אחרונה יפדה איתם הקב"ה אף בלא מצות ומ"ט ומביא משל למטרוניתא ולמה כך ונ"ל ע"ד דאי' לעיל דף כ"ז ע"א בעוה"ז היו ישראל להקב"ה כארוסה שנאמר וארשתיך לי משא"כ לעתיד יהיו כנשואה שנאמר כי בועליך עושיך והנה ידוע שאין הבעל חייב בפרקונה עד שתכנס לחופה מה שאין כן ארוסה אין חייב בפורקנה לכן עד גאולה אחרונה היתה חייבת בפורקנה לפרוק עצמה הואיל והי'

כארוסה משא"כ לעתיד יהיה כנשואה ואז הקב"ה חייב בפורקנה אף שלא יפרקו עצמם בלי מצות ומ"ט ודו"ק:

פרק לא

פסקה א

הה"ד טוב איש וגו'. פי' דייק יתירא דעמי ר"ל עשה כמו שאני עושה עמך שאני מוחל על חובתך וכדמסיק שאין בריה שאין חייב להקדוש ב"ה:

והוא מסתכל שאין עושים תשובה. קשה מאי הסתכלות שייך בזה לא הל"ל אלא וכשאין עושה תשובה ונ"ל דה"ק וה"ג שמסתכל הקב"ה וצופה עתידות שעתידין לעשות תשובה ע"כ הוא מוותר להם ומעביר ראשון כדי שלא לטורדם עכשיו מן העולם וכך צ"ל הגירסא והוא מסתכל שעושים תשובה ולפי גירסא זו קשה מה צריך לוותר ולהעביר הואיל ויעשו תשובה אלא הגירסא היא שאין עושים תשובה וה"ק שהקב"ה רואה שאין עושים תשובה וראוי' למות מיד מניח להם וכו' כדי שלא יטרדו מיד ואולי ישובו:

פסקה ג

עושה רע לבעליו זה עשרו של קרח. נ"ל דה"פ ע"י העושר נתגלגל לו רעה זו לפי שלשבט לוי אינו מגיע חלק בביזה ושלל כדאי' בספרי לא יהי' לו חלק ונחלה חלק בביזה ושלל ולולי זאת שלקח קרח שלל זה היה ראוי לכהונה כמו שכתבתי בפ' קרח כי הכהן צריך להיות מסטרא דחסד ע"ד והבוטח בה' חסד יסובבנו ע"כ לא היה לכהן ולוי חלק ונחלה וזה שאמר עושה רע שע"י העושר לא זכה לכהונה ונתקנא ע"י זה באהרן ומתוך כך וירדו הם וגו':

פסקה ה

ישב עולמך. פי' שיהיו בשוה כולם עשירים אמר הקב"ה מי ינצור חסד ואמת פי' למי יעשו צדקה אבל פי' מ"כ לא הבנתי וק"ל:

פסקה ו

שהיו אלוגין שלו נקרא. פי' כי בתרגום יונתן מפרש זה הפסוק על מתים שהחיה יחזקאל בבקעת דורא ובר מן חד דלא קם מפני שהלוה ברבית לז"א שהיו קורין אילוגן שיחיו המתים ועל זה אמר הקדוש ברוך הוא וחי לא יחיה נשך ותרבית לקח כנ"ל:

והוליד בן ואין בידו מאומה כצ"ל כדלעיל מתחיל לדרוש הפסוק של חולי רעה ראיתי וכאן דורש סיפא דקרא והוליד בן ואין בידו מאומה פי' שלא לקח הבן רבית אמרו פי'

המלאכים אמרו להקב"ה שלא יקבל אותו הבן בשביל חטא אביו והקב"ה אומר מה איכפת וכו':

פסקה ח

לפיכך הוא אומר וכו'. היא תחלת המאמר פי' שמקשה המדרש למה כתיב לא תהיה לו כנושה בלשון יחיד ואח"כ אומר לא תשימון לשון רבים ומשני שזה קאי על המלוה וזה קאי על עדים ודיינין וסופר לכך נאמר בלשון רבים:

פסקה ט

ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן. כי כמו שהאדם נרצה להמול לח' ימים דכתיב וביום השמיני ימול וכו' כצ"ל והוא סוף המאמר ואח"כ מתחיל המדרש בתיבת תתנו לי פי' מה שאמר הכתוב בכור בניך תתנו לי וגו' והוא תחלת המאמר ולולי פי' זה אין שחר כלל למדרש זה ואין לו שום פי':

פסקה י

מה כסף נצרף. פי' שהצורף עושה כלי ונצרף באש ואח"כ לימים רבים שמשמשי' בכלי עד שנעשה בו נקב והצורף מתקן ומצרף אותו וכן כמה פעמים עד שנמאס ואי אפשר עוד לצרפו ומפרכו בידים ושוברו כי אינו ראוי עוד לכלום כך ישראל וכו':

לגרשה וכו'. פי' לגרשה מן העולם:

פסקה יב

עד היכן עבד לוה לאיש מלוה. פי' שדרך המדרש כך הוא כשמביא איזו מדרש ממקום אחר ואינו רוצה להביא אותו כולו באריכות מרשים אותו רק תחלתו וסופו עד מקום המדרש מגיע וכן תמצא כמה פעמים וכן אי' סדר נשא פרשה ט' ע"ש:

פסקה יג

ואתה עוקף עליו כצ"ל וכן הוא בהדיא בפרק איזהו נשך ופי' ל' עקיפין הוא ל' עלילה שמעליל עליו ליקח את שדהו:

לא תאמר שאל לך וכו'. פי' ויראת מאלהיך קדריש שלפעמים תמצא עבירה אפילו שלא לקחת רבית שתלוה לו מעות כדי שיפסיד המעות ותקח את נחלתו וכן הוא בהדיא לקמן ועל זה נאמר ויראת מאלהיך כי זה הוא דבר המסור ללב כמו שמצינו גבי ציצית ומשקולות כדאיתא בגמ':

פסקה טו

וכשהקב"ה רוצה לא יוצאים. הכוכבים או הירח נמצא שלא יהיה לו במה לשלם ואפ"ה לא מדיינים אלו עם אלו וכן השמש וכו' ג"כ עמד זבולה א"כ דלא יהיה להם במה לשלם ואפ"ה אין עושים מריבה ודו"ק:

שלום זה עם זה בלא דברים. נראה סיפא דקרא קדריש שנאמר אין אומר ואין דברים פי' בחנם מלוין בלא דברים דהיינו בלא רבית ואתם לוה אחד מחבירו ומבקש לבולעו ברבית:

פסקה יז

שהי' תלוי ברפיון. פי' ע"פ ההכרח הי' ברפיון דהיינו במבול כי הארץ לא רצתה לקלוט אותו לפי שנתקללה הארץ ע"י כדכתיב ארורה האדמה בעבורך אשר פצתה וגו' לפיכך לא היה לו קבורה אלא נטבע במבול. א"נ י"ל שהיה מדה כנגד מדה לפי שהוא לא נתן קבורה להבל כדאי' שנתכנסו חיות ועופות וקברו את הבל לכך לא הי' לו ג"כ קבורה:

מה היא אמר עפרון וכו'. פי' שהוקשה להם היאך אמר חוץ מעפרון הם קנטרים הלא אמרת שכל שקלים בתורה הם סלעים וכאן כתיב עובר לסוחר ולמה יהיה קנטרין ותירץ מה ששקל לו לא היה כסף אלא סחורה ולפ"ז יהי' פי' עובר שתתן לי סחורה וסחורה שוקלים במשקל קנטרין אבל שאר שקלים הכתוב בתורה הוא כסף והוא סלעים ולפ"ז יהיה דברי המדרש מה היא פי' מה היה זה המשקל שאמרת שהי' קנטרין ושינה משאר שקלים שבתורה שהם סלעים ומשני סחורת היה כנ"ל ודו"ק:

פרק לב

פסקה א

מהו חרות ר"י ור"נ. פי' מדהול"ל חקוק על הלוחות א"נ הוי ליה למימר חקוק בלוחות ולא על אלא על ר"ל בשביל מה שהיה חקוק על הלוחות ניתן להם חירות זה עד כאן לשון יפ"ת. אבל קשה והלא כתיב בקרא כתבם על לוח לבך אלא נראה דנפקא הואיל וקיי"ל מ"ס וסמ"ך בנס היו עומדים לפי שהיו חקוקים מעבר לעבר וא"כ לא יפול בי לשון על דעל לא שייך רק היכא שיש שטח תחת הכתב משא"כ כאן שלא היה כלום תחת הכתב לז"א חירות פי' על הוא בשביל כמו שכתבתי לעיל ודו"ק:

פסקה ד

שנאמר ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים שהם המלאכים. ואמר מהו כך פי' מה שאמר מחיה שהוא פועל יוצא פי' במה היא מחיה את המלאכים ואמר רב

חגי ואתה הוא מחיה לכולם שהקב"ה בעצמו מחיה שלהם והוא שם דבר ולא פועל יוצא פי' שהקב"ה הוא מזון ומחיה שלהם כדלעיל שניזונו מזיו השכינה:
ולא עוד. פי' לא די שנא יכול המלאך לישא את פשעכם אלא אפילו הוא המלאך עצמו מתחייב על ידם כשיעבדו אותו כי הקב"ה נפרע תחלה מן הנעבד ואח"כ מן העובד ולא כפי' מ"כ:

פסקה ז

שנאמר בהנחל עליון גוים. וסיפא דקרא בהפרידו בני אדם פי' שהפריד את ישראל מן האומות פי' שלקח אותם הקב"ה לחלקו וק"ל:

פרק לג

פסקה א

כביכול נמכרתי עמה. פירוש שהקב"ה נתחייב ונשתעבד להצליח ידי העוסקים בה כאדם המתחייב באחריות המכר. א"נ י"ל ע"ד מי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה:

פסקה ב

עלית למרום כל עלוייך לא היה אלא מן המרום. פי' לפי שקשה למדרש קושית הגמרא שמעולם לא ירדה שכינה למצוה ולא עלה משה למרום וכו' אלא ה"פ כל עלוייך וכו':

פסקה ח

ויש מהם שהתקינו עצמן לדברים. פי' שהכינו עצמם לדברים שהיו נותנים מקום לדברי יעקב והיו מכינים את כל הדברים הצריכים למשכן ויש מהם ששכחו וכשבא משה לעשות את המשכן אותן שהכינו הביאו מעצמן ואותן ששכחו הגם שהיו בידם תכלת וארגמן לא הביאו מעצמן כי שכחו הדבר מה שאמר יעקב לכן הוצרכו לצוות להם שיביאו וזה אשר נמצא פירוש שהיו צריכים להמציא להם כי לא הביאו מעצמן וק"ל:
שכן הוא אומר כל איש אשר נמצא אתו תכלת. פי' שקשה מ"ש בהני דכתיב לשון אשר נמצא משא"כ באחרים אלא שפירושו הוא שנמצא בידם מן אזהרות יעקב שהם דברים בלתי נמצאים וס"ל:

פרק לד

פסקה א

שדי לא מצאנוהו שגיא כח בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה וכו' ועוד היה מסתכל וראה ששלמה עומד ובונה ביהמ"ק וכו' עד אמר ר"י בר"ס וכו' מהו בצל שדי וגו'. וקשה לי מהיכן מרומז בפסוק זה שדי לא מצאנוהו וגו' שהיה מתמי' משה על מעשה ביהמ"ק ובצל שדי אמר על משכן ונ"ל לפי דאיתא בתוספות במסכת חגיגה מהלך העולה ת"ק שנה פירשו התוספות שנרמז בתיבת שדי שנעלם מן שדי הוא ת"ק ונראה לי בן המחבר שזה הוא הרמז ג"כ כאן שדי לא מצאנוהו שגיא כח שקאי על ביהמ"ק שהיה ת"ק אמה והוא הנעלם מן שדי וזה שהיה מסתכל והיה מתמיה על בנין שלמה והיה מתמיה לא מצאנוהו שגיא כח פי' שראה ששלמה יתמי' עצמו האמנם ישב וגו' ומהו בצל שדי צל שעשה בצלאל פירוש שמשכן שעשה בצלאל היה רק כצל שדי פי' לנגד ביהמ"ק שהיה כמספר שד"י פירוש ת"ק אמה הנעלם שדי כנ"ל א"נ י"ל שהיה נקרא המשכן צל שדי כמו שכתב א"א ז"ל לפי שהשיב הקב"ה למשה לא כשם שאתה סובר אלא כ' קרשים וכו' וזהו בצל שדי פי' שאמר הקב"ה די בכ' קרש בדרום וכו' ע"ד שדרשו חז"ל שדי שאמר לעולמו די ודו"ק:

לכך כתיב יושב בסתר עליון שמת מעונך כצ"ל כו' בצל שעשה בצלאל פירוש לפי שבכל מקום שנמצא בתורה שם שדי פירש רש"י לשון די וכן כאן מתוך שלא נאמר צל רחום או חנון אלא בצל שדי שהוא לשון די פי' צל קטן שאתה יכול לומר עליו די והוא הצל שעשה בצלאל לכך נאמר בצל שהוא שדי שהוא די וקטן אתה יתלונן בתמיה א"ל הקב"ה לא כשם שאתה סבור פירוש אפילו כמו שאתה סובר לא יהיה גדול אלא קטן מאוד של כ' קרשים מכאן וכו' ועוד קטן מזה אצמצם שכינתי וכו':

פסקה ב

למה נכתב זר ונקרא זר וכו'. עיין פירוש מ"כ ואכתוב לך פירוש לפירושו וסימנך וכו' פירוש שנותן לך סימן איזו הוא הקרי ואיזו הכתיב הפת"ח ציר"ה הנקרא בחכמת הדקדוק סגו"ר פי' קרי ונקרא סגו"ר לפי שהוא סגור מבני אדם כי דבר שאינו נראה הוא דק ונקרא כך בע"פ והקומץ פירש זר כי פת"ח נקרא קמ"ץ קטן כי הוא כתיב שנראה לאדם פתוח וניכר לעינים:

פרק לה

פסקה א

מהו טוב שפורט כמה פרוטות והלא מטבע של כסף ג"כ אדם פורט כמה פרוטות ומשני טוב בבית כדאמרן ועוד יש לו טיבותא יותר מן הכסף שקל לנושאם בדרך וגם מפני אחריות הדרך וק"ל:

ולמה. מלת ולמה טעות דמוכח וצ"ל ולא הוגנזה לפי שצפה הקב"ה וכו' וכל זה דברי ר"ש וכן לעיל גבי זהב וק"ל:

פסקה ה

שהיו אומרים עד עכשיו. פי' שהוקשה להם דהוה ליה לכתוב ערו היסוד מאי עד אלא שמלת עד הם דברי אדום שאמרו עד עכשיו וק"ל:

שכולה חיה מן הקנה. עיין מ"כ שפירש ב' פירושים ושניהם דחוקים מאד ול"נ לפרש וה"ק שא"א לקבל דורון מאדום כדי שיהיה לה שלוה לעתיד וזה א"א ע"ד שאחז"ל אמלאה החרבה אם מלאה ירושלים יחרוב רומי ורומי זה אדום ולכן אמר שחיותה של אדום מן הקנה פירש שעיקר מטרפולין שלה היא רומי שנקראת קנה ע"ש שנעץ גבריאל קנה בים וזהו כרך גדול שברומי כנ"ל:

והם מביאין קרבנות. קרבות יחפצו קדריש לשון קרבן:

פסקה ו

אתה בסממניך ואני בכבודי. פירוש הגם שלא תצייר את הצורה כהוייתן מ"מ תצייר בסממני' ואני אמחול על כבודי כך הנמשל וכו':

פרק לו

פסקה א

וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה. וקשה אם היה קורא אותם כמין אחר היה מקשה ג"כ וחדא נקט וי"ל דה"פ הואיל והזכיר ירמיה לשון יופי משמע שלענין יופי הם משולים לזית וקשה והלא תמר וארז יפים יותר. א"נ ה"ק הואיל וירמיה הוכיחן על הטובות שאבדו שהיו נמשלים לזית וכדמסיים לקול המולה גדולה א"כ לא היה לו להזכיר זית בלבד אלא כל המינים שנמשלו להם ישראל אלא לומר מה זית וכו' פירוש שכוונת ירמיה היה לומר שאין עושים תשובה אלא ע"י צרתם בגלות וכמ"ש לקול המולה גדולה ולכך אמר שנמשלו לזית הואיל ודיבר ירמיה מן הגלות ודו"ק. א"נ י"ל הואיל ואין לישראל

שום מעלה רק ע"י תשובה והוא ע"י שחובטין אותן א"ה כזית זה א"כ הכל תלוי במה שמשולים לזית לכך נקט זית ור"ל:

פסקה ב

שתאירו לי כמו שהארתי לכם. פירוש כדי שלא תהיו כפוי טובה ואף שאין הקב"ה צריך לאורה מ"מ כוונת הקב"ה להדריך את האדם שלא יהיה כפוי טובה וק"ל:

פסקה ד

בד' דברים נתאוה הקב"ה וכו' ובפרטן אי אתה מוצא אלא ג' דברים. ובעל מ"כ פירש בשם ב"ע ודחוק מאד ול"נ שאחד הוא שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ורישא דקרא קדריש דכתיב אז תקרא וה' יענה למעשה ידיך תכסוף וכן הוא משמעות הלשון של מדרש בפרשה כ"א ע"ש ותראה שהוא כדברי ומאי דלא קחשיב התפלה כי אינו צריך כי מניה סליק דאיירי ביה קרא דכתיב תקרא ואנכי אענך וק"ל:

פרק לז

פסקה א

ואתה הקרב וגו' הה"ד ממנו פנה וגו'. לפי שקשה מה צ"ל מתוך בני ישראל אלא לפי שקשה למה לא נתקרב משה לכ"ג לז"א מתוך בני ישראל ממנו פנה וגו' ולפי שמשה נשא בת יתרו לא היו ראוים בניו להיות כהנים ולכך נדחה משה וק"ל:

פסקה ב

היכן א"ל זה במשכן. הוא תחלת המאמר והמאמר מגיע עד שלא יהיה זז מפלטין וכו' וק"ל:

פסקה ד

ומשבט לוי בחר באהרן. פירש ובאהרן עצמו יש עוד בחירה דהיינו תרומה לכהן ומעשר ללוי וגם נדב ואביהוא לצד אחד שמתו ואלעזר ואיתמר נבחרו לכך נאמר אשרי תבחר וגו':

פרק לח

פסקה א

וזה הדבר אשר תעשה להם הה"ד וכו' עד אף דבר שדברת לקדש את אהרן קיים לעולם ולמה כך כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו'. מה מאד קשה להבין מהיכי תיתי לומר ח"ו שלא יקיים הקב"ה דיבורו ועוד כמה וכמה צווים ודיבורים נאמרו בתורה ולא נדרש

בהם ג"כ כדרש זה שהקב"ה מקיים דיבורו ונ"ל דה"ק לפי שהוקשה למדרש שציוה הקב"ה שיקח אהרן פר בן בקר לחטאת וגו' פירש רש"י פר לכפר על מעשה עגל ואיתא בהוריות והובא במסכת כתובות וז"ל וכולם שחטאו ואח"כ נתמנו כגון כ"ג ונשיא ר"י אומר שפטורים מקרבן ור"י ס"ל שמביאין כהדיוט שעירה וכבשה וא"כ כאן היה החטא של אהרן קודם המנוי שנתמנה להיות כ"ג אחר החטא וא"כ קשה קושיה עצומה שהיה לאהרן לפטור מכל או להביא כבשה ושעירה לז"א לעולם דברך וגו' ומסיים כשם שגזרת וכו' אף דברך וכו' להורות שדיבור של הקב"ה הוא מעשה ומצינו שדיבר הקב"ה ליתן את הכהונה לאהרן בעודו במצרים כדאיתא בגמרא דזבחים שאמר הקב"ה הלא אהרן אחיך לפיכך מסיים כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' פירוש הואיל והקב"ה אינו משנה דיבורו הוה כמעשה לגביה וזה כוונת הפסוק ג"כ במה שאמר וזה הדבר פי' שקיים הקב"ה זה הדבר שדיבר כבר כדי להתנצל על קושי' דא כנ"ל בן המחבר ודו"ק:

פסקה ג

דרושים הם לכל חפציהם. פירוש לפיכך שינה בלשונות שתדרוש אותן ותקבל שכר ע"ש דרוש וקבל שכר:

פסקה ד

ארחוץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' לשמיע בקול תודה. ואמר דה"פ הפסוק אלו לא נאמר בקול פירוש שלא היה נאמר בקול בבי"ת אלא היה כתוב לשמיע קול תודה בלא ב' הייתי אומר אף בפרים ואילים ויהיה דבוק לשלפניו שאסבב מזבח בקרבנות ותפלה אבל תפלה לחוד לא מהני בלא קרבן לכן כתיב בקול לומר שאף תפלה לחוד מהני כדמפרש ואזיל:

נטה בכידון. פירוש שנס היה שהראה יהושע בכידון פירוש ברומחו נפלו בני עי וכן הוא ביהושע:

צר למעלן. פירוש מתחלה אתה דורש מצר זה המן צר למעלן פירוש עמלק צר למטן קאי על המן והדר מפרש צר לאבות ואויב לבנים פירוש עמלק היה צר לאבות לישראל והמן צר לבנים לכך קורא ועמלק צר מלמעלן ולהמן קורא מלמטן כלומר צר לבנים ודוק ועיין פירוש מ"כ שהוא דחוק מאד:

ונתן ה' אלהיך את כל האלות וגו' ואתה תעמוד לך מן התפלה לאו. פירוש זה א"א לך לעשות אלא מה כתיב אחריו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וע"כ קאי אתפלה דאם אמצות היה להתורה להתחיל בזה אם תשמע בקול ה' אז כל האלות וגו' ולמה שינה התורה סדר הלשון משאר דוכתיה אלא להורות שקאי על התפלה פירוש מדקאמר על

שונאך אשר רדפוך פירוש השונאים אשר ירדפוך במלחמה יבאו עליהם האלות זה יהיה מכח ושמעת בקול פירוש התפלה וק"ל:

פסקה ה

על שיגע בתורה. כי יעבץ היה עתניאל בן קנז וגבי יעבץ כתיב ויקרא יעבץ לאלהי ישראל בדה"א ד':

פרק לט

פסקה א

כך פתח ר"ת. פירוש שר"ת פתח כל הפתיחות בזה הסדר' כאשר תראה בכל הפרשיות ר"ת פתר משא"כ בשאר הסדרות:

ועוד. פירוש ועוד דריש ר"ת א"ל הקב"ה שיפרעו לי מה שהם חייבים לי וגם אני אפרע להם מה שאני חייב להם שהבטחתי אותם שיהיו כחול הים אפרע להם דכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים אבל אם לא יפרעו לי השקלים אי אפשר לפרוע להם שיהיו כחול הים כי ישלוט בהם הנגף:

פרק מ

פסקה א

ושבחוהו חכמים. אע"פ שהדין כן מ"מ הואיל דמן הדין אינו חייב אלא בתורה שבע"פ אבל בתורה שבכתב לא בעי מ"מ החמיר על עצמו ואע"פ שכל שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא מקצרין ימיו וי"ל דהתם כשאינו קורא מפני טורח משא"כ כאן שכוונתו היה לטובה מפני שלא היה רגיל וק"ל:

פסקה ב

הביא לו ספרו של אדה"ר וכו'. וקשה מה היה צריך הקב"ה להתנצל לפני משה ולהראות לו ספרו של אדה"ר וי"ל לפי שהיה משה נתקשה במעשה מנורה והיה משה סבור שאיזו חטא גרם לו זה ויחזור הקב"ה מדיבורו מה שאמר שיעשה משה לכך הראהו שמתחלה היה הגזירה כך שיהיה בצלאל עושה וק"ל:

פסקה ד

יש שנקרא לו ד' זה אליהו. כדלקמן שהיה לו ד' שמות דוק ותשכח שאמר שם בשעה שביקש להרעיש עולמו הוא עומד פירוש אליהו עומד ומזכיר זכות אבות והקב"ה מרחם נמצא הפיר' של ד' השמות:

ואתה מייחסו. פירוש עליך לדרוש השמות ליחוס ולחיבה כבסמוך ע"ב וק"ל:
אל יהא אדם מניח בצרו וכו'. המדרש זה אין לו פירוש והסבר כלל ויגעתי בזה הרבה למצוא לו פירוש מספיק ומצאה און לי בסדר ויקהל סוף פרשה מ"ח ע"ש וז"ל כל הנסים שעושה הקב"ה לכל השבטים כשהן בצרה הכל בשביל הברכה שבירך משה ליהודה ועזר מצריו תהיה הגם שברכה ליהודה נאמרה מ"מ חשיב שם כל הנסים שנעשו לשאר שבטים כשנכנסים בצרה הם ניצולים בשביל ברכה זאת ומביא שה הפסוק של חירם ממטה נפתלי ע"ש לז"א הגדול והקטן שוים פירוש הגדול והקטן שבשבטים שוים לפני הקב"ה לכן אל יניח מלהתפלל בצרו ולא יאמר מן הגרוע שבשבטים אני שהמשכן בשני השבטים וכו' ועיין סוף פרשה מ"ח ותבין המכוון אבל פירוש מ"כ אין לו שום שייכות לכאן כנ"ל:

פרק מא

פסקה א

שאנו באים בזרוע. פירוש בחזקה אף בלי שום זכיות אלא במעשר כי גדול כח המעשר שמהפך הקללה לברכה:
שמהפכין דבר אירה לברכה עי' פירוש מ"כ ולא דק כי קשה לפירושו הלא זה דברי ר' אלכסנדרי דלעיל ותרתי ל"ל ועוד למה שינה לשונו שלעיל אמר הקללה לברכה וכאן אמר אירה לברכה ולי נראה דה"פ שמהפכין דבר ארורה לברכה לפי שנתקללה האדמה וכתיב בה לשון אירה כדכתיב ארורה האדמה בעבורך וכאן במעשר כתיב וברך את עמך ישראל ואת האדמה נמצא שמהפך דבר ארור לברכה כנ"ל.

פסקה ב

מתן אדם ירחיב לו. וקשה מאי שייכות לפסוק זה כאן וי"ל ע"ד שאחז"ל בפ' אין בין המודר בתחלה לא נתנה התורה אלא למשה והוא נהג עין טובה ונתנה לישראל ומכח זה זכה משה לכל הכבוד שנתגלה לו סתרי תורה ומיתורא דאל משה דריש פירוש שנתן לו הקב"ה כפי מדתו שהיה חונן ונותן התורה לישראל ודו"ק:

פסקה ד

וכי יש לך עניו גדול מהקב"ה. פירוש לפיכך אין לך לדרוש אלא על הקב"ה:
לא היה צריך לומר ואברהם היה עומד אלא וה' עודנו עומד. שהרי הקב"ה בא אליו רק שהסופרים תקנו וכתבו ואברהם היה עומד מפני כבוד הקב"ה לכן כתבו במקום

מלת השם אברהם אבל האמת שהיה הקב"ה כביכול עומד לפני אברהם הוי וענותך תרבני ודו"ק:

פסקה ז

רבנן אמרו השטן מצא את ידיו וכו'. שהראה להם שמשה מת וכו' וקשה לי בן המחבר הרבה במאמר זה אטו בשופטני עסקינו מתוך שהראה להם שמת משה ע"כ יעשו את העגל ח"ו ועוד מאי מדייק באותה שעה מצא השטן את ידיו משמע שהחזיק דבריו וטענתו בזה ונ"ל דה"פ ע"ד דאיתא בגמרא דסנהדרין בפ"ק ויבן אהרן מזבח מן הזבוח שלפניו לפי שהרגו לחור אמר אהרן השתא עבדי לי כדעבדו לחור ויקוים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא יהיה להם תקנה לעולם וצריך לומר טעם למה על כל העונות שעשו יהיה להם תקנה וע"ז לא יהיה להם תקנה ועוד קשה למה דוקא אם יהרג כהן ולא צדיק אחר אלא נ"ל לפי דאיתא במשנה במסכת מכות כהן שנהרג אינו יוצא לעולם דבמיתת מי יצא וא"כ זה היה כוונת הנביא אם יהרג כהן אז יתחייבו גלות ולא יהיה תקנה לעולם רק דאיתא בתוספות אמנם אם יש שם עוד כהן דהיינו משוח שעבר אז יוצא במיתת משוח שעבר ואיתא בזבחים כל מ' שנה שימש משה בכ"ג וא"כ עשה שטן תחבולה להראות שמת משה וא"כ ע"כ יהיה אהרן מוכרח לעשות העגל שלא יקוים אם יהרג כהן לפי שאין בעולם כהן רק אהרן ובמיתת מי יצא וא"כ מכח זה יעשה אהרן להם את העגל ואיתא שנדונו בשלש דינים לפי שהיה קצת מהם שוגגים בעדים ואם כן יתחייבו גלות ולא יהיה להם תקנה ודו"ק היטב:

קציעי צווריא. פירוש לשון קשי עורף אתם א"נ ר"ל ה"ק להם אפילו אתם חותכים צווארי לא אתאפק מלהוכיח אתכם וכן עשו והרגוהו וכן משמע בסוף פ' מ"ח שאיתא שם וז"ל שנתן חור נפשו עליהם פירש שהעמיד עצמו בתוכחתו שא"ל אפילו תהרגני אני מוכיח אתכם וק"ל:

פרק מב

פסקה א

הרי קול שהיה קול. פירש אבל כשחטאו אין קול גבורה אלא קול ענות וכן הוא בהדיא לעיל דף נ"ה ע"א:

ד"א לך רד בזעף. ר"ל שדיבר עמו קשות אבל לפי פירוש הראשון אמר רד כמשמעו שירד מן השמיה:

פסקה ג
רבנין אמרי זה אלה אלהיך כצ"ל. פירוש שאמרו על העגל עצמו שפדה אותן ורבי חגי אמר מדלא כתיב זה אלהיך אלא לשון רבים ש"מ ששיתפו להקב"ה ג"כ והטעות מה שנחסר מלת אלה בדברי רבנין לפי שראה המדפיס בדברי ר' חגי זה אלהיך נדפס גם בדברי רבנין כך:

פסקה ד
פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא הכבוד ואמר לך רד כצ"ל. לפי שהיו מ"ה מבקשים לפגוע בו והוכרח הקב"ה לפתוח לו מקום תחת כסא הכבוד ושם אין מ"ה רשאים לקרב כדאיתא מלאכים עומדים ממעל לו ברחוק ט"ו אמות מן הכסא כנ"ל וק"ל:

פסקה ה
קול העגל כצ"ל. לפי שדרש עני עמי לשון קול כמד"א קול ענות אנכי שומע וז"ש ראה ראיתי כי במצרים ראה הקב"ה שיעשו העגל ואמר למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות לז"א היא הראיה שלהלן פירוש במצרים והיא הראיה של כאן זה העגל ונשמט מן בעל מ"כ הגירסא הנכונה:

פסקה ז
נעשו סריות נעשו כובין כצ"ל. ומלת כובין הוא קוץ ודרדר בלשון ירושלמי:

פסקה ח
ויתר על כ"ב. מרמז על כל התורה עברו שהיא כ"ב אותיות:
ר' לוי כו'. אומר ק"כ קנטרין של זהב היה בעגל מנין מס"ך שהוא מעביר ה' עיין פירוש מ"כ ונשמט ממנו פירוש המכוון וה"פ כי מלת שהוא קאי על ר' לוי שלא דרש אלא מלת מסך שם דבר אבל אות הה"א לא דרש ר' לוי כי הה"א היא רק פעולה לז"א שהוא פי' ר' לוי מעבר את הה"א ולא דריש אותה רק עיקר התיבה מלת מסך ודו"ק:
לשון סרדיוטין הוא מסכה אמר הקב"ה כך אני עורפן שנאמר עשו להם עגל מסכה והנה עם קשה עורף ראוים הם לעורפן כצ"ל. ודלא כפי' מ"כ וסרדיוטין הוא פירוש תליין ההורג חייבי מיתות במיתות משונות כגון עריפה:

פסקה ט
או יהודי או צלוב. פי' בשעת גזירות השמד נותנין הברירה ליהודי או יהודי ואצלוב אותך על העץ והוא נותן נפשו ואינו רוצה להמיר דתו נמצא קשה עורף לשבח:

פרק מג

פסקה א

דבר קשה. כי לפי דברי רבינו שפירש עמד בפרץ שדחף את השטן אין זה דבר קשה אבל לדברי ר"ש שחנוף הקולמוס מיד הקב"ה זה הוא דבר קשה:

מוטב שתדון כפנויה וא"ת למה שברן לא היה לו ליטול אותן וי"ל שהראה לנו משה הדין שאין לענוש שום אדם אע"פ שהוגד לו על ידי איש מהימן וצדיק גמור רק שיראה בעצמו או על פי ב' עדים לכך נטלם ואח"כ שראה בעצמו שחטאו שברם וא"ת למה צריך לשברם דוקא תיפק ליה שכל זמן שלא באו ליד ישראל הם עדיין כפנויה וי"ל לפי שהיה משה שלוחם וידו כידם והוה כאילו היה ישראל מקבלים הלוחות בעצמם ששלוחו של אדם כמותו רק שקשה א"כ אף ששברם מ"מ הא כבר קבלם משה מ"מ היה כוונת ישראל שעכ"פ יגיע לידם וק"ל:

פסקה ג

שהבנים לאלהים כמין דורון. שהתפלה היתה חביבה ונכנס באזני ה' כמין דורון ועוד שמעתי לפי שהיה זורה את העגל ע"פ המים להשקות את ישראל כסוטו' והיה העגל משקל קכ"ה קנטרן של זהב ואין לך מתנה מרובה מזה:

אלא אני מלמדך. פירש לפיכך עשיתי את המים מרים כדי שתבקש עליהם שיהיו מתוקים וכן לעתיד בעגל אני מלמדך שתאמר בזה הלשון עשה מר מתוק כדברי רבנן דלעיל:

פסקה ד

שהתיר נדרו. הקשה בעל יפ"ת וז"ל וא"ת והלא קי"ל האומר קונם הנאתי על בני עירי אין אחד מהם יכול להתיר מחמת שכולם נוגעים בדבר הם וכאן א"ל הקב"ה למשה לך רד מגדולתך א"כ נוגע בדבר הוא וי"ל הואיל וא"ל הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול ואם כן אדרבה יהיה למשה טובה ואעפ"כ התיר לו נדרו ולא חשוב נוגע בדבר ודו"ק:

ומה אמר לו דבר קשה. ור' יוחנן מפרש מה הוא דבר קשה ומפרש שאמר להקב"ה תהית פירוש התחרטת אתמה בתמיה כי לא אדם אל ויתנחם ואין לך דבר קשה מזו והוא הוכרח לומר כך כי כן הדרך הנודרים כשמתירין להם את נדרם צריכין לומר מתחרט אני ומשה התיר להקב"ה את נדרו וק"ל:

פסקה ז

לדלפקי. נשמט מן בעל מ"כ פירוש של דלפקי והוא בגמרא דבכורות פ"ק דף ח' הדולפנין פרים ורבים כבני אדם ואמר ר"י מאי דולפנין אדם דימא:

פסקה ט

תהיה התהות מצויה לפניך. פירוש שיהיה מדת החרטה מצויה לפניך שתתתרט על עונותיך תמיד ותלמוד מן הקב"ה כביכול שהתחרט על הרעה:

פרק מד

פסקה א

מה עשה עקרן ממצרים. וא"ת וכי לולי זאת היה מניחם במצרים וי"ל לפי שעדיין לא נשלם הזמן כמש"ה ודור רביעי ישובו הנה וא"כ הוצרכו להיות מ' שנה במדבר כדי שישלים הזמן דור רביעי והיינו פירוש הפסוק כי קרוב הוא וא"כ היה להקב"ה להניחם במצרים אחר שטבע פרעה וחילו בים ולא לטלטל אותם מ' שנים במדבר לז"א שעקרן וכו' להודיע שמם ובוודאי התורה היה אפשר ליתן להם אף במצרים רק הודעת שמם היה ע"י ענני הכבוד ועל ידי הבאר והשליו והנסים שנעשה להם במדבר והיה בלתי אפשר לעשות להם זה במצרים כשיחנו תמיד במקום אחד לפי שאין צורך לזה במצרים שהיתה ארץ נושבת ועקרן כדי להודיע שמם כנ"ל וק"ל:

אתה מפרנס. פירוש כמו אתה דורש כל אותן הדעות האמירות וכו' פירוש כל אותן הדרשות שאמורות בו למה נקראו גפן כי כאן לא הביא המדרש כולו באריכות כפי שמביא אותם המדרש שיר השירים אלא דרש אחד מה ששייך לענין של כאן מה הגפן חיה וכו':

פסקה ט

כשם שכעסת על בניהם ואמרת להרגם. ורוצה אתה לצאת ידי חובתך והבטחה שהבטחת לאבות ע"י שתעשה אותי לגוי גדול כן תעשה לבני ותניח אחד מהם לעשות ממנו גוי גדול ומה לי לצרה זאת לראות באבדין מולדתי לא הן ולא שכרן:

אף ראשונות תהיתי. פירוש שיש לי חרטה על הראשונות מה שהיה בדעתי לעשות להם אני עיקר הנדר מתחלה כי גבי נדר צריך לעקור הנדר מתחלתו ודרש זה מדכתיב על הרעה אשר דיבר ולא כתיב סתם וינחם על הרעה אלא שהתחרט גם על הדיבור שדיבר מתחלתו כדין התרת הנדר וק"ל:

פסקה י

שפתח לו פתח וכו'. פירוש לפי שמצא לו פתח להנדר והוכרח הקב"ה לעקור את הנדר מעיקרו לפיכך הוא כאינו לא דיבר כדכתיב בסמוך ודו"ק:

פרק מה

פסקה א

ואתה מזכה אותה. פירוש שהגזירה היתה בנינוה גם על הבהמות ולפיכך גזרו תענית גם על הבהמה לפי שהבהמות אינן יודעות כלום ומן ההכרח לזכות אותן לכן חשוב אותנו גם כן כבהמות ודו"ק:

פסקה ב

ויתנצלו בני ישראל את עדים ר"ח אמר עטרה וכו'. פירוש שקשה לר"ח דכתיב לעיל ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ואח"כ כתיב שא"ל הקב"ה הורד עדיך וגם אח"כ נאמר ויתנצלו וגו' וקשה והא לעיל משמע שלא שתו עליהם עדים לז"א אמר ר"ח עטרה פירוש לפי שבשעה שאמרו נעשה ונשמע נקשר להם ב' עטרות וסברו ישראל כמו שאיתא לעיל שבטלו רק נעשה א"כ לא שתו איש עדיו עליו פירש עטרה אחת פרקו ואחת השאירו מכח נשמע ואמר הקב"ה שיפרקו גם עטרה ב' ורשב"י מיישב קושיא זו בדרך אחר שמלבד אותם ב' כתרים היה להם זינאות וכנ"ל:

ר"ס אמר פורפראות הלבישן. פירוש שלר"ס קשה ג"כ קושיא שכתבתי לעיל והלא כבר פרקו כמש"ה ולא שתו איש עדיו עליו אלא ע"כ שמלבד הכתרים היה להם פורפריאות וק"ל ונ"ל שפליגי ר"ס ורשב"י בפלוגתא דר"י ור"נ בדף נ"ה ע"ב שר"י שס"ל חירות מן השעבוד ס"ל שפורפיאות הלבישו פי' בגדי מלכות כדי להיות שהם בני חורין מן השעבוד ור"ל שס"ל חירות מן מלאך המות ס"ל כרשב"י שסבר זינאות ושם המפורש חקוק עליו פי' להורות למלאך המות שחרבו בידו שאין לו שליטה עליהם וניתן להם לאות חרב לכל אחד עם שם המפורש ע"ד שמצינו כי משה שהראה למ"ה מטה שלו שהיה חקוק שם המפורש עליו ונ"ל שזה הוא גם כן הפלוגתא שמצינו כמה פעמים ששמואל סבר איו בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גליות ורבנן סברי שימות המשיח ועוה"ב יהיו שוים וקשה באיזו סברא קמפלגי ונ"ל לפי דאיתא בגמרא דשכח פר' ר"ע ופדויי ה' עוד ישובון שאותן עטרות שנוטלו מישראל עתידין להחזיר להם בימות משיח וא"כ שמואל שס"ל כמ"ד פורפריאות הלבישן והיה רק חירות מן השעבוד וא"כ יהיה ביאת משיח ג"כ רק חירות מן השעבוד לבד משא"כ מיתה יהיה מה שאין כן רבנן

סברי כמ"ד זינאות ושם מפורש היה חקוק עליו וחירות הוא מן מיתה א"כ בימות משיח שיחזר להם העטרות ע"כ לא יהיה מיתה בימות משיח וא"כ ימות משיח ועוה"ב שוים יהיו ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר:

תרתין אפין מזגין רותחין. בתמיה פירוש דרך משל כשאחד מוזג רותחין השני ימזוג צונן וכאן כל השנים מוזגין רותחין:

ומשה יקח את האהל וגו'. ר"י אמר כך משה דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד לפיכך משה יקח את האהל. ולעיל בדף נ"ו ע"ב איתא לך רד אמר רב בשם רשב"ג מלמד שנתנדה משה א"כ קשה למה הרחיק משה את האהל מן ישראל וצ"ע ונ"ל דה"פ שאמר משה מנודה לרב פירוש שאני מנודה להקב"ה וא"כ מנודה אני לתלמיד פירוש לישראל ג"כ ומכח זה לקח האהל ודוק היטב ולזה נ"ל פירוש המדרש שמתחיל המדרש לדרוש ומשה יקח את האהל כמה היה רחוק א"ר יצחק מיל נאמר כאן הרחק ונאמר להלן אך רחוק יהיה ואח"כ מביא הדרש מנודה לרב וכו' לפי דאיתא בספרי אך רחוק יהיה אמר יהושע לישראל עתידין אתם לעשות שבת שם ע"כ אל תרחיקו יותר ממיל כדי שתהיו יכולים לבוא להתפלל בשבת לפני הארון וא"כ ע"כ הפי' כאן כמו שכתבתי לפי שהיה משה מנודה דאל"כ אלא שישראל היו מנודים קשה היה למשה להרחיק את האהל זהו הארון כמו שאיתא בגמרא יותר ממיל בכיון כדי שלא יבואו להתפלל כדאיתא בסימן של"ד בי"ד שמגרשין המנודה מבהכ"נ אלא ע"כ מכח שלא הרחיק משה הארון מן המחנה יותר מאלפים אמה ע"כ ישראל לאו מנודים היו רק הוא היה מנודה ודוק היטב:

פסקה ה

טירון היה משה לנבואה. פירש רש"י שהיה עוד נער לנבואה ולא היה רגיל בנביאות בעת הזאת עכ"ל:

פרק מו

פסקה א

הג"ה ד"א פסל לך הה"ד לכל זמן ועת לכל חפץ עת ללדת ועת למות כו'. נ"ל ע"ד דאיתא פלוגתא בגמרא דיבמות סוף פרק החולץ וז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות פירש"י שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו ר"ע ס"ל זכה משלימין לא זכה פוחתין לו וחכמים ס"ל זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו א"ל לר"ע הרי הוא אומר והוספתי וגו' ט"ו שנה אמר לו משלו הוסיפו לו תדע שהנביא מתנבא שיאשיהו נולד ועדיין לא נולד מנשה שיצא ממנו יאשיהו וכו' והקשה התוספות וא"ת והלא אם לא התפלל חזקיהו

היה מת והיה נבואה בטילה אלא ע"כ הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא היה חוטא אם כן היאך מוכח מכאן דמשלו הוסיפו אפילו לא הוסיפו משלו וחיה כל שנותיו כו' מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא ואלו נשא אשה בבנים ראשונים היה מוליד ואומר ר"י דהדורות נגזרו להוולד באותו זמן ופרק שהם נולדים ובשני תוספת נגזר לו להוליד מנשה ע"כ התוספות. ונלע"ד לומר עוד דלר"ע דאמר זכה רק משלימין ס"ל דיש מיתה בלא חטא באשר שלאחר שכלו ימיו הנגזרים לו אז בהכרח ימות אף שהוא צדיק גמור ולחכמים דאמרי מוסיפין ס"ל דאין מיתה בלא חטא לכך מוסיפין לו כ"ז שלא חטא וק"ל תו איתא במדרש מחני נא כו' אמר הקב"ה מי אשר חטא לי אמחה אמר משה אף אני חטאתי ששברתי הלוחות וכו' ואיתא בגמרא דשבת פ' ר"טי שיפה עשה משה בשבירת הלוחות מכח ק"ו ע"ש ואתיא על נכון פסל לך הדא הוא דכתיב לכל זמן ועת לכל חפץ פי' כדמסיים המדרש עת להשליך אבנים זו הלוחות ועת כנוס אבנים פסל לך נמצא מוכח דיפה עשה משה בשבירת הלוחות עז"ק א"כ למה אמר משה מחני נא הרי לא חטא אלא ע"כ צ"ל דס"ל כר"ע דאמר יש מיתה בלא חטא וא"כ אז צ"ל דס"ל נמי זכה משלימין לו ולא מוסיפין וע"ז קשה מחזקיהו דכתיב והוספתי צ"ל דמשלו הוסיפו לו תדע וכו' אך ע"ז קשה קושית התוספות והלא אם לא התפלל חזקיהו וכו' אלא ע"כ צ"ל כתירוץ ר"י דהדורות נגזרו להוולד באותו זמן ופרק שהם נולדים וכו' לזה אמר המדרש עת ללדת עת דייקא ר"ל באשר שהוא עת קבוע לזה כמ"ש התוספות בשם ר"י ואז י"ל כדעת ר"ע דלעולם אין מוסיפין רק משלימין אפילו אם הוא זוכה וא"כ שפיר יכול משה לומר מחני נא בשגם שלא חטא כלל ועתה מדוייק נמי עת למות בל"ז הוה אמרינן דאינו עת למות ואז אם זכה מוסיפין לו ממש עד אין סוף משום די"ל דס"ל כחכמים דאם זכה מוסיפין לו ואין מיתה בלא חטא אבל השתא דמוכח דאתיא כר"ע ואז לא מצינו הוספה בשום אדם אף אם הוא זכה רק השלמה בעלמא שמשלימין לו ימיו הנגזרים לו בשעת לידתו ואם כן שפיר יש לומר עת למות ודו"ק. וע"ד זה יתורץ נמי מדרש רבה פר' כי תבא וז"ל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך וגו' כשם שביאתך לעולם בלא חטא כך יהיה יציאתך מן העולם וכו' הה"ד עת ללדת ועת למות. ע"ש בקצת שינוי לשון וסיגנון אחד עולה לכאן ולכאן באשר דאם יציאתו מן העולם יכול להיות אף בלא חטא נמצא דיש מיתה בלא חטא ולזה מסיים המדרש הה"ד עת ללדת ועת למות דעתה מוכח דיש עת למות משום דאף אם הוא זכה אין מוסיפין לו רק משלימין לו ואז ג"כ מוכח דעת ללדת כנ"ל וק"ל. מפי האלוף התורני מהור"ר ישראל במהור"ר יעקב קאפיל זצ"ל לוי העליר מפראג. בעל המגיה והמלקט:

פסקה ג
שנאמר לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה כצ"ל ואח"כ צ"ל אמר הקב"ה ודו"ק:

פסקה ד
כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אין זה ראיה שהקב"ה ברא את יצר הרע רק שהוא טענה הואיל והורגלו ביצר הרע מנעוריו קשה לפרוש ממנו:
את החטייא. ולא אמר את יצה"ר ע"ד שאמרו חז"ל ביומא שכשנמסר יצרא דעבירה בידם היה העולם חרב ואלמלא יצה"ר לא היה אדם בונה בית ולא היה נושא אשה אם כן הוא לתקונו של עולם קצת לכך אמר לשון חטייא וק"ל:

פרק מז

פסקה ב
ולואי שאתן ידי. פירוש שלא אתן רק ידי עליהם פעם אחת כמו גבי מעשה דר"ח במדרש שה"ש שאמרו שתתן רק ידך עמנו ודייק מדכתיב גבי לוחות הראשונים כתובים באצבע אלהים ובלוחות שניים כתיב ואכתוב על הלוחות רק כתיבה פעם אחת וק"ל:

פסקה ג
כמו סבתא ורעמא וסבתכא אבל וכו' עליתי אתכם כצ"ל. נ"ל שפירושו כי מתחלה הייתם נקראים כמו סבתכא וכו' ואין שמי מעורב אבל עכשיו שמי של אל מעורב בכם כן הוא הגירסא במ"ת ר"ל שנקראו ישראל כדאי' בגמ' דחולין שנקראו ישראל מן מ"ת ואילך:

פסקה ה
דשחירן ודקרין בלילה. עיין מ"כ ולא מצאתי טעם בפירושו ואני אומר דה"פ שרמז לו ללמוד שחרית וערבית כמה שנאמר והגית בה יומם ולילה לז"א דשחירן הוא שחרית והוא תור' שבכתב ודקרין בלילה פירוש מה שקורין בליל דריינו תורה שבע"פ שאפשר ללמוד אף בחושך לילה:
ולמדו תורה דאמטין. פי' שילמדו מה שיגיע לאדם ראשון הן תורה בע"פ והן תורה שבכתב ל' קמא קמא דמטיא פירוש שלא חש לדברי רשב"ל שיהיה דוקא תורה שבכתב ביום ושבע"פ דוקא בלילה דאף על פי שהוא פליג ארשב"ל מכל מקום בזה מודה שעיקר תורה בלילה פי' לכתחלה ודו"ק:

פסקה ו
עד שהיה כותב כו'. פי' מן דיו שנשתייר בקולמוס דכתיב ומשה לא ידע אבל אם היה מן הלוחות היה לו לידע ודו"ק:

פסקה ח
ומניין היה משה יודע כמה ימים עשה בהר. מקשים פה דלמא באמת בשמים לא ידע רק שאח"כ כשבא למטה ידע כמה ימים היה בשמים וי"ל ונראה דקאי אדלעיל שאמר רשב"ל שצריך ללמוד תורה שבכתב דוקא ביום ותורה שבע"פ בלילה ומסתמא היה משה עושה ג"כ כדין זה ומקשה והיאך היה יודע משה זמן לילה ומשני בשעה שהיה מדבר עמו פירוש תשב"כ היה יודע שהוא יום ובשעה שאמר לו למוד תורתך פירוש תורה שבע"פ היה יודע שהוא לילה ונקרא תורה שבע"פ תורתך ע"ש דאיתא בנדרים בפרק אין בין המודר שנתנה תורה שבע"פ למשה לבד ודו"ק כנ"ל:

פסקה ט
באו באומניות. פירוש שבקשתם היתה באומנת ובחכמה שהיו יודעים איך יתפללו כמו גבי סדום דכתיב ויגש אברהם והתפלל מעט מעט שמתחלה בקש על חמשים ואחר כך היה פוחת והולך וכן דוד וכן משה בא בחכמה ואומנת נגד המלכים כדמפרש ואזיל:
אמר ליה הקדוש ברוך הוא בדבור שני וכו'. מקשים העולם מה אמר הקב"ה בדיבור שני הלא ג"כ יכול לומר לו צוית וצ"ל שצריך לדקדק שמתחלה השיב לו לי צוית מאחר שלא כתיב אלהיכם אבל מלת לך יכול להיות ג"כ על רבים וכדדרשו חז"ל לא שלך ולא של אחרים וגם נופל הלשון לך גם על רבים וכשראה משה שהתשובה זאת אינה מספקת אמר לא צוית אותם פירוש שלא היה עדיין מצווים כי שברתי הלוחות ולא היו יודעים שאסור לעשות עבודת כוכבים אלא לי צוית ואני לא עברתי וכן הוא משמעות לשון התנחומא וק"ל:

פרק מח

פסקה ב
ישינים. פירוש שישינים בלילה שהוא חושך ואני מעלה עליהם את האורה:

פסקה ג
בהמה בהמה כתיב. והב"ית היא שורש ולא פעולה:

פסקה ד

ומתגבר בה. פירוש שהברכה של בצלאל שבא מיהודה לא היה אלא רוח הקודש ומפני מה זכה אף לבינה לז"א ומתגבר בה כי בינה הוא מה שמבין דבר מתוך דבר נמצא שמעצמו היה נתגבר בבינה אבל ר"ח אמר שבינה היה לבצלאל משל שדי דכתיב אכן רוח היא באנוש וגו' ונשמת שדי הוי בחכמה בתורה בתבונה בהלכה ובדעת בתלמוד אבל לפי ד"א שהיה בצלאל מתגבר מעצמו פירוש של תבונה הוא שהיה מבין דבר מתוך דבר לכך אמר לשון הוי פירוש דאזיל לדברי ר"ח משא"כ לדברי ת"ק שס"ל שתבונה היה מתגבר בעצמו ודו"ק:

פרק מט

פסקה ב

מה מלאכה היו עושים. ותמוה מאד ליישב המדרש זה על פי פשוטו יגעתי הרבה ובלתי אפשר להתבונן בה על פי פשוטא עד שהאיר ה' עיני שמצאתי פירושו והכי קאמר מה מלאכה פירוש מה טורח ומה יגיעה היה כאן ע"ד דאיתא במדרש חזית וכן לעיל בסדר בראשית פירוש גבי מכל מלאכתו לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו וק"ו לבנין בית המקדש שסייעו הכל ואם כן מקשה הכא מדקאמר שעושי המלאכה משמע שנתייגעו בה ומשני שהיגיעה היה בעיונם שהיו צריכין להשכיל בחכמתם ברמזי עניני המשכן כי לא נפלו הדברים במקרה כי הכל רמזים כי תרומה רומז לכנסת ישראל ודו"ק:

פרק נ

פסקה ה

על שנתן נפשו עליו ביותר לא קיפח הקב"ה שכרו. ואם תאמר מאי צריך לאשמועינן פשיטא שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ויש לומר הואיל וטוב הוא לצדיקים שלא ישולם להם שכר בעוה"ז לז"א שלא קיפח פירוש שלא ניכה לו כלום מן שכר עוה"ב:

עשיתם יריעות עזים. כי יריעות היו למעלה מכסה על כולם להגין בשביל הגשמים גם אני מגין עליכם וכו' מדה כנגד מדה:

שהתורה נתנה בתוכו. שאין לה הפסק כי התורה לא זזה ממקומה דכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכן הוא בהדיא לעיל אף אני אתן לכם שכר שאין לה הפסק פי' שהשכר של עוה"ב אין לה הפסק ע"ד עולם שכולו טוב ועיין מ"כ שנשמט ממו פי' זה ויצא מן

הפשוט ועוד י"ל שהארון היה באהל מועד שמשם לא היה הקול נפסק וכן הוא משמעות הלשון ע"כ וק"ל:

פרק נא

פסקה א

ואץ להעשיר זה קרח שהיה לוי וכו'. פירוש לא די לו שהיה לוי וביקש להיות כהן ומה שנקט קרא לשון אץ להעשיר ע"ד שכתבתי לעיל שלפי שהיה לוי ולא היה שייך לו ליטול בבזת מצרים ובבזת הים כלום כדאיתא בספרי לא יהיה לכהן ולוי חלק ונחלה חלק בביזה ושלל ולולי זאת שלקח חלק היה ראוי להיות כהן ועל ידי שנבהל להון רב וגו' לא ידע כי חסר יבאנו פי' שנחסר ממנו הכהונה לפי שכהן צריך להיות מסטרא דחסד ע"ש הבוטח בה' חסד יסובבנו ומכח זה הפסיד הכהונה לכך נקט הקרא אץ להעשיר כנ"ל בן המחבר ודו"ק:

אין ממנין וכו'. וא"ת והא ילפינן בגמ' שאין עושים שררה פחות משנים דכתיב והם יקחו וי"ל מדכתיב ויקחו מלפני משה את כל התרומה והם הביאו אליו עוד ש"מ שמשה לבדו היה גזבר ומה שאמר והם יקחו את הזהב צ"ל היינו למלאכת בגדי כהונה לפי שהיה לכבוד ולתפארת לאהרן יחשב שמשה ירבה בהם זהב לכבוד אהרן ודו"ק:

פסקה ג

שנתמשכן ב' פעמים וכו' לכך כתיב אלה פקודי המשכן. פי' שאמר הכתוב משכן העדות אשר פקד פי' כמו ויפקד מקום דוד שפירושו שהיה נחסר מקום דוד אף כאן ה"ק משכן אשר פקד פי' אשר נחסר על פי משה פי' שאמר הכתוב למה נחסר לפי שנעשה ע"י משה ע"י ב"ו משא"כ לעתיד שיהיה בהם מעשה ידי הקב"ה ולא יחרב לעולם כן נ"ל בן המחבר:

פסקה ו

ומה היו אומרים ר"י אמר אשרי יולדתו ר"ח אמר היו אומרים חמי קדל וכו'. נ"ל שפליגי בפלוגתת רב ושמואל בגמ' דסנהדרין אם כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו אי לא ואם כן ר"י ס"ל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו וא"כ ע"כ והביטו לשבח שאין לומר שאמרו לגנאי חמי קדל וכו' לפי שכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ואין בזה שום גנאי אם היה נהנה משל ישראל ור"ח ס"ל שמלך אסור ולא דיברה תורה אלא לאיים עליהם וא"כ דרש והביטו לגנאי ודו"ק ובירושלמי אומר והביטו אחרי משה ריב"פ ס"ל שחשדוהו בא"א ואי' ביפה עינים שחשדוהו בא"א פי' שלקח אשה כושית היא מלכה של כוש כדאי'

במדרש אבכיר הובא במ"י בפ' שמות ואף שאין אישות לעובד כוכבים מכל מקום איסור לאו יש בה רק דאיתא שנשאה מכח דין יפ"ת במלחמה ואי' ביפ"ת בשם אברבנאל וז"ל שהקשה למ"ד כל האמור בפר' מלך מלך אסור בו היאך שייך לומר איסור ע"ד שכתוב בתורה מפורש להיתר ומשני וי"ל כמו שמצינו גבי יפ"ת שהתירה התורה ומ"מ נסמך לה פר' בן סורר ומורה להורות שלא דיברה התורה אלא כנגד יצה"ר כמו כן הכא שדבר שהשכל נוטה שהוא איסור והתירה התורה ע"כ יש בה טעם שיעמוד באיסורא עכ"ל וא"כ הירושלמי והמדרש חדא מלתא היא הואיל והביטו אחרי משה פירוש שאמרו לגנאי חמי קדל וא"כ ע"כ כל האמור בפ' מלך מלך אסור בו ממילא דברו ג"כ על דבר אשה כושית ואין לו היתר מכח דין יפ"ת כי לא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר:

פסקה ח

כלי זיין נתן להם ושם המפורש חקוק עליו. כבר כתבתי לעיל שר"ס שס"ל שפורפראות הלבישן קמפלגי בפלוגתא של ר"י ור"נ אם חרות הוא חירות מן המלכות או חירות מן המיתה ורשב"י שס"ל כלי זיין נתן להם ושם המפורש היה חקוק עליו ס"ל כר"נ שחירות מן מלאך המות א"כ הוצרך ליתן להם כלי זיין עם שם המפורש כדי להראות שאין למ"ה שליטה בהם ור"ס שס"ל פורפראות הלבישן כנ"ל פירוש בגדי מלכות ס"ל שחירות פירושו מן המלכות וק"ל וזאת היא הפלוגתא ג"כ בנמ' דשבת אם יהיה בימות המשיח דוגמת עוה"ב או שיהיה הדוגמת עוה"ז רק שעבוד מלכות לא יהיה לפי דאי' בפרק ר"ע ופדויי ה' עוד ישובון שכשיבא משיח מחזר לישראל אותן המתנות שניתנה להם בשעת קבלת התורה ואם כן למ"ד כלי זיין וחירות הוא חירות מן מ"ה א"כ ע"כ בימות משיח שיוחזר להם אותן כלי זיין ולא יהיה מיתה לימות המשיח א"כ ע"כ ימות המשיח ועוה"ב שוים הם משא"כ למ"ד שס"ל שפורפראות הלבישן א"כ חירות הוא מן המלכיות וא"כ בימות משיח שיוחזר להם אותן מלבושים יהיה רק חירות מן השיעבוד אבל מיתה יהיה א"כ ס"ל שימות משיח ועוה"ז שוים ודו"ק כנ"ל בן המחבר:

ומניין אתה למד ממה שכתוב שם ועתה הורד עדיך וגו'. פי' לפי שקשה הואיל וכתיב בקרא לעיל יתאבלו ולא שתו איש עליו עליו א"כ מה הוצרך הקב"ה לומר אח"כ ועתה הורד וגו' אלא ע"כ שמלבד אותן ב' כתרים שניתן להם בשעה שאמרו נעשה ונשמע ניתן להם מתנות אלו לכל מר כדאית ליה וא"כ ולא שתו איש עדיו קאי על הכתרים ועתה הורד קאי על כלי זיין או פורפראות ודו"ק:

פרק נב

פסקה א

לרקמות תובל. פירוש שקשה לר"ת למה הביאו ישראל את המשכן למשה וא"ת שלא היו רוצים להקימו בלתי רשותו היה להם להודיעו רק למשה שהוא נגמר ולמה הביאו אותו למשה אלא לאשמועינן חשק של ישראל שהיו מביאים אותו למשה שיקים אותו תיכף ופירש היפ"מ שזה הוא חיבר לפסוקים שלמעלה כל כבודה בת מלך פנימה משבצות זהב לבושה ע"ד דאי' בירושלמי כל אשה הצנועה זכתה לצאת ממנה כ"ג ולז"א שיהיה שכרה שישמש בנה במקדש שהוא דבר שנכסף אליה כל ישראל:

פסקה ב

מהו עתק דברים של סילוקים כמה דכתיב ויעתק משם ההרה שסילק אברהם עצמו משם ומה שמאריך הפסוק עד ויקרא בשם ה' נ"ל שרצונו לומר שנלמד כמו במה מצינו כמו התם שכתוב ויעתק הוא תפלה כדמסיים ויקרא בשם ה' כך עתק שכתב הכא קאי ג"כ על ווידוי שלא יתוודה ביוה"כ עונות שהתוודה עליהם ביוה"כ העבר ודו"ק:

פסקה ג

למי שהוא עמל בה ליום אחרון פירוש ע"ד ושוב יום אחד לפני מיתתך ודרשו חז"ל וכי יודע אדם מתי ימות אלא יחזור כל ימיו בתשובה:

אותה שעה הם רואים ושוחקים וזה שאחז"ל מת מתוך שחוק סימן יפה לו פירוש שמסתמא הואיל ושחק הראהו לו מתן שכרו ודו"ק:

פסקה ה

המצויינין לי ע"י א"ה. צ"ל ע"י אהל מועד שהוא מצויין בכל גונין וכן הוא במדרש ש"ה:

מה ציון נראה באצבע. פירוש מרחוק נראה ומראין בו באצבע מתוך שהוא מצוין כך היו ישראל ניכרין מרחוק בשינוים מכל האומות:

ולאמי אלי האזינו. פירש רש"י בחומש ולאמי כתיב והא דלא מביא משל מה שאמר בעטרה שעטרה לו אמו וי"ל שזה קאי על שלמה ומנליה לשלמה שקראן אמי לכן מביא ראיה ממקום אחר:

נופת עיין במ"כ ובחנם דחק ופסוק מלת הוא נופת תטופנה אחותי כלה:

אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ. יש לדקדק למה מביא המדרש תחלת דברי הסוחר שהוא ראיה לסתור ויש לומר דאדרבה שבאמת נראים הדברים שמאחר שמכר הסחורה לשעה קלה אמר הסוחר שהיא משוש כל הארץ אך יותר חזק הראיה מתחלת דברי הסוחר שהיה מתמיה עצמו על שלא מכר מיד בזו הרגע והיה אומר אין

זה משוש כל הארץ משמע שדרך ירושלים הוא לפי שהוא משוש כל הארץ למכור ברגע תיכף בביאתו וא"כ אין לך משוש כל הארץ מזה ודו"ק: